ئالان بادیو: دەزی درماوی -8- …
ئازاد حەمە

بەشی هەشتەم

سەرەتا: ئەو دەمەی درم دەبێت بە دەز

پەتای کۆرۆناڤایرەس لە ئاستێکی گڵۆبالە دەزێکی هێنایە پێشە کە شایانی بەخیلیپێبردن نییە. ئەم دەزە خوڕپەهێنەرە وتنی فەلسەفیشی گەرتەخەی و ئالان بادیو Alain Badiou، کە لەم بەشەدا ئاوڕیلێدەدەینەوە، یەکێکە لەو بیرمەندانەی لەمبارەیەوە وتنی خۆی، کە شایانی تێهزرینە، لەژێرناوی ""لەمەڕ دەزی درماوی"" بڵاوکردەوە. بە ئەمەی هێندەی وشەی دەز situation لە نووسینەکەی ئەم بیرمەندە گرنگە هێندەی ئەوە وشەی درم گرنگ نییە. ئەمەش لەبەرئەوەی دەز یەکێکە لە وشە سەرەکییەکانی فەلسەفەی بادیو هەرچی درمە شتێکە دێت و دەڕوات، ئەمڕۆ کۆرۆنا درمە، دوێنێ سارس و پێشتر ئەبۆلا و…هتد. وشەی دەز دەچێتە خانەی فەرهەنگی بادیو، واتە دەز هەروەك بوون، خراپە، رووداو، خود، هەڵ و مەرج بەشێکن لە زاراوەناسی فەلسەفەی بادیو و کاردانەوەی خۆشیان لەسەر تەلاری سیاسی و کۆمەڵایەتی وتارە فەلسەفییەکەی داناوە. لەڕێگای نووسینەکەی بادیوەوە لەوەش حاڵیدەبین بۆ هەندێك پێیانوایە ئەم دەزە داهێنراوێکی سیاسییە، بەڵام ئەمە چەند ڕاستە؟ ئایا ئەم دەزە کۆرۆناوییە دەتوانێت هەڵاوگێڕانێکی کۆمەڵایەتی ڕیشەیی دروستبکات یان پەیوەستمان بە هێزە کۆمەڵایەتییەکانە ئەوە بکەن؟ پلاماردانی سەرمایەداری جیهانیش بەهۆی کۆرۆناوە چەند هیوابەخشە؟ چەند شیاوە بەدیهاتنی ئەو هیوابەخشییە؟ دەزی جیهان لە چ دەزێکدا بوو؟ ئەم پەتایە ئەم دەزە بەرەو کوێ دەبات؟ بۆیە سەرەتا دەخوازین بزانین دەز لە زاراوەناسی فەلسەفیی بادیو چی دەگەیەنێت، پاشان فەلسەفەی بادیو خۆی لەسەر چ بنەمایەکی شیکاریی فەلسەفی وەرگرتووە، ئەوجار دێینەسەر خستنەڕووی کاکڵەی بۆچوونەکانی بادیو لە وتاری ناوبراوەوە و پاشانیش بە کورتی گوزارە لە بۆچوونی بادیو سەبارەت بە “گریمانەی کۆمۆنیستی” دەکەین، کە بەشێکە لە هزری سیاسی ئەم بیریارە و ڕەنگدانەوەشی لە نووسینەکەی تایبەت بە پەتای کۆرۆنا هەبووە.

فەلسەفەی بادیو

پەرتووکە قەبە فەلسەفییەکەی ئالان بادیو (بوون و رووداو، لە

1988) پاش ئەوەی هایدیگەر(بوون و کات، لە 1927) و سارتەر (بوون و هیچی ،لە 1943) بە سێهەمین پەرتووکی فەلسەفی لە قەڵەم دەدرێت کە لە نێوەندی فەلسەفیی ڕۆژئاوا لەسەر واتای بوون نووسرابێت. گومانینیناوەت، هەر ئەم پەرتووکە بناغەی بە ناساندنی فەلسەفەی ڕووداوناسی بادیو لەناو فەرەنسا و ڕۆژئاواش داناوە. بادیو کە ئێستا ناوێکی دیارە لەناو فەلسەفەی کۆنتینێنتالی فەرەنسی و ئەوروپای گفتوگۆکەرێکی چالاکی فەلسەفەی شیکردنەوەی ئەنگلۆ- ئەمریکیشە. ڕیشەی بیرکردنەوە سیاسییەکانی سەرەتا ماوی (Maoist) بووە و دواتر پۆست ماوی (postmaoist) ، ئێستاش کار بۆ خوڵقاندنی"سیاسەتێکی بێ حیزب"، "سیاسەت بەبێ دەوڵەت و سیاسەتێکی ئەنتی پەرلەمانی" (anti parlementarisme) دەکات. بادیو لە دیدی زەمینەسازی بۆ داکۆکیکردن لە فەلسەفە هەر لەسەرەتای نووسینییەوە خۆی وەك دوژمنێکی سەرسەختی "فەیلەسوفە سۆفیستەکان (ڤیتگێنشتاین ، دێریدا، لیوتار و...) نیشانداوە. ئەڵبەتە تێگەیشتنگەلێکی کاریگەرئامێزیشی لە بواری گفتوگۆی سیاسی هاوچەرخ لەسەر تەمای جەنگ دژ بە تێرۆریزم، خیانەت و گەندەڵی، وەك دیاردەگەلێکی گرنگی بواری فەلسەفەی ڕەوشت، وروژاندوە و وەرچەرخاندنێکی چاکیشی لە فەلسەفەی کۆمەڵایەتی و سیاسی تازەی فەرەنسیش کردووە. لە توێژینەوە فەلسەفییەکانیا ڕەخنەگرێکی تووندە لە دیمۆکراسی هاوچەرخی ڕۆژئاوا و یەکێکیشە لە ئایارییەکانی 68 ی پاریس و داکۆکیکەریشە لە ئایدیای کۆمۆنیزم و پێشیوایە بیرکاری فەڕمەکە لە هەزر. بە پێچەوانەی هاونەوەکانی 1960 کان ،کە گرنگیان بە فەلسەفەی شیکردنەوەیی نەداوە، لەو گفتوگۆ فەلسەفییانە بێئاگایە کە لە نێوەندی فەلسەفی ئەنگلۆ- ئەمریکی تایبەت بە لۆژیك و زمانەوانی کراون. بۆ تێگەیشتنێکی تر، فەیلەسوفە فەرەنسییەکانی سەردەمی بادیو ،ئەڵبەتە ئەپیستەمۆلۆژیکانی لەدەرچەت، ئەوەندە بایەخیان بە فەلسەفەی ماتماتیك و لۆژیك نەداوە و زیاتر بە سیاسەت و ئەدەب و شیکردنەوەی دەروونی و مێژووییەوە سەرقاڵبوونە. هەر ئەو وەختەش کە شۆڕشی قوتابیان لە 1968 لە پاریس دەرکەوتن دا بووە بادیو یەکێك بووە لە چالاکەوانە سیاسییەکانی گۆڕەپانەکانی پاریس و ووردە ووردەش لەبارەی خود و گەشتی ئەم خودە لە جیهانی سیاسی و ژیانی هزریدا هاتووە تەگۆ. دیدی شۆڕشگێڕی و بیرکاری بادیو پەیوەندییەکی یەکانیگیری بە باوکییەوە، رایمەند بادیو Raymond Badiou هەیە، کە لە ماوەی جەنگی جیهانی دوو، لە ناوچەی تولوز Toulouse ، لەگەڵ گرووپە بەرهەڵستکارەکان دژ بە هێزی فاشی چالاکەوانبووە و پێش ئەوەش سەرقاڵی بیرکاری بووە.

دەز لە فەلسەفەی بادیو دا

واتای دەز لە لەکسیکەنی فەلسەفی بادیو بەهای فەلسەفی خۆی هەیە. ئەم بیرمەندە فەرەنسییە لە یەکەم گەورە نووسینیەوە بە ناوی “”بوون و رووداو””، گرنگی بەم واتایە داوە و لە ڕاڤەکردنەکانی بۆ رووداو و هەل و مەرج و خود کەڵکی لێوەرگرتووە. دەز بە پێی فەلسەفەی بادیو”دەزە بە فەلسەفە، دەزە بە هزری فەلسەفیی”. “دەز دەشێت لە بارودۆخ پێکهاتبێت” و خاڵی جیاکارەی نێوان ناوەوە و دەرەوەشە. لە هزری فەلسەفی بادیو دەز لەگەڵ وشەیەکی تر دەتەبەکاربردن کە بەشایە. لێرە بەشای هیچ دەگەیەنێت. هیچیش لەناو دەز خۆی لە دەزینەوەی بەشای بریتیدەکات. بەشای لەناو دەز ئەو بەتاڵایەیە کە پەیوستی بە پڕکردنەوەیە. واتە “دەز لەسەر بەشای پێکدێت”. بەشایش لەم دەخەدا شتی، هیچی، تیانییە بۆیە ناونراوە. کەوابێت ناونراو ئەو شتەیە کە بەشە. دەخی بەشای بەم جۆرە دەتەسازان. بەم شێوەیە بێت کە باس لە دەز بکەین پەیوستمان بە باس لە دەخیش دەبێت. لێرە پرسیارێکە ئەوەیە کە دەخی دەز چۆن دەتەسازان؟ گەر وەلامەکەمان لە جۆری نموونەیەکی زیندوو بێت لەسەر هەنووکە ئەوا دەبێژین: دەزی ئێستای جیهان بەدەست پەتای کۆرۆناوە و دەخی ئەو دەزە چ تێگەیشتنێکمان لا دروستدەکات گەر ئەمە لە ئەستێرەیەکی ترەوە بەینەسەر زەوی. بەپێی پسپۆران لە هزری بادیو ئەوەش شایانی وتنە کە دەز لە پەیوەندیدایە بە واتای ڕاستییەوە. لەبەرئەوەی فەلسەفە بەپێی بادیو کردەیەکە لە ڕاستی ئەوا ڕاستیش هەروەك دەز فرەیە. واتە نە دەز و نەش ڕاستی تاك ڕەهەند نیین. دەز لای بادیو حاڵەتی شت پێکدەنێت، واتە دەز دەکرێت سیاسی بێت، ماتماتیکی بێت، بە نموونە دەز لەم نووسینەی بادیو لەسەر کۆرۆنا درماوییە.

هەنووکەیەکی درماوی

ئالان بادیو لە سەرەتای نووسینەکەی تایبەت بە پەتای کۆرۆناڤیرۆس، کە بە ناوی “”لەمەڕ دەزی درماوی”” بڵاویکردۆتەوە، هەما بە ئەوە دەکات کە نەیزانیووە ئەم دەزە هەنووکەییە، کە لە ناوەڕۆکدا پەتایەکی ڤایرۆسانەیە شتێکی ئاوارتانە (exceptional) ی تایبەت نەبووە. بۆیە دەڵێت: گەر لە پەتای ڤایرۆسی ئایدزەوە دەستپێبکەین بەرەو ئەنفلاوانزای باڵندە و ڤایرۆسی ئەبولا Ebola و ڤایرۆسی سارس1 (SARS 1) – و بەشێکی تر لەو ڤایرۆسانەی ئەنتیبایۆتیکە چارەسەری نەکردن و تادەگاتە خودی گەڕانەوەی سورێژەش- دەبینین لەم بارەیەوە بازاڕی جیهانی کاری خۆی بەو جۆرە دەکات کە دەیەوێت، نەک هەرئەوە بگرە ناوچەیەکی زەریش لە جیهان بە پزیشکی پێوەدیارە و

پەیوەستییەکانی کوتانیشی تیابەدیناکرێت، ئەوەش لە دواتردا دەرکەوتنی درمی ترسناکی بەدەمەوەیە، هەر بۆ نموونە ئەو ملیۆنەهایەی بەهەی ئایدزەوە دەمرن بەڵگەیە لەسەر ئەم لایەنە. سەرباری ئەوە ڕاستییەك هەیە ئەویش ئەوەیە کە دەزی پەتای هەنووکە کاردانەوەی سەختی لەسەر ڕۆژئاوا داناوە و لە سۆسیال میدیاش دەبەنگییەکی زۆری وروژاندووە. بادیو پێیوایە پەیوەستە ئاماژە بە ناوی ڕاستەقینەی درمەکە بکرێت کە بە هیچ جۆرێك لەوەی پێشوو، واتە لە سارس 1، تازەتر نییە. کەوابێت بەپێی تێگەیشتنی بادیو ناوە ڕاستەقینەکەی ئەم درمەی ئێستا سارس 2 (SARS 2) ە و تەواوکەری سارس 1ە، کە لە بەهاری 2003 پێیدەوترا یەکەم نەخۆشی نەناسراوی سەدەی بیست و یەك. بۆیە درمی هەنووکە هیچی لەگەڵ ئەوەی پێشوتر جیا نییە و بەمەش دووەم جۆری درم لەم سەدەیە پێکدەنێت. لەم حاڵەتەدا بادیو بە باشی دەزانێت کە ڕەخنە ئاڕاستەی دەسەڵات بکرێت، چونکە پاش سارس 1 توێژینەوەی پەیوەست لەو بارەیەوە ئەنجامنەدرا، گەر بدرایە ئێستا بە دەستنیشانکردنی سارس 2 سوودی لێوەردەگیرا. وەکیتر، بادیو پابەندبوون بەو دیسپلینە توندەی بەهەی ئەم پەتایەوە دروستبوو بە پەیوەست دەبینێت و لە ماڵەوەبوونیش لە هەموو شتێکی تر بەباشتر دەزانێت و داواشی لە ئەوانیتر ئەوەیە کە هەمان شت بکەن، هیچ نەبێت بۆ پاراستنی خۆیان لە تووشبوون و پاراستنی ئەوانەش کە لە پێشی پێشەوەی مەترسیکەن، کە کارمەندانی پزیشکی دەگرێتەوە تا دەگاتە بەتەمەنەکان لە "ماڵی بەساڵاچووان" و ئەوانەش کە بەرەو کارەکانیان ڕۆژانە بەڕێدەکەون. کەواتە "لە ماڵەوە مانەوە" بەبۆچوونی بادیو ئەرکە و بەشێکە لەو دیسپلینەی لای سەرەوە باسکرا، ئەوانەش کە بێ ماڵن پەیوەستە خەمیان بخورێت و داڵدەیەکیان بۆ دابینبکرێت. ڕاستە ئەم ئەرکانە بوونە بە ناچارییەکی زۆر ماندار، بەڵام پەیوەستی بە تەقەلای شیکاری زۆر یان دروستکردنی ڕێگایەکی نوێ بۆ بیرکردنەوە نییە. بادیو دەڵێت: ڕۆژانە هەقایەتێکی زۆر دەبیستم، هەقایەتەکان بەرهەمی ئەو پێشوویین ئەو دەزە دروستیکردوە کە لەکۆتاییدا دەزێکی سانایە. بادیو بەگومانیشە لەوەی ئەم دەزە درماویە بۆچوونی جیای دروستکردووە: هەندێك لە جیهانی خۆیاندان، هەندێکی تر خەریکی لەمەکردنی ماکرۆن Macronی دامـاون و ناشزانن، کە ماکرۆن وەك سەرۆکی وڵات، لە کاتی جەنگ یان درم، تەنیا خەریکی کاری خۆیەتی و، کە دەزێکیش لە پشت ئەم درمەوە لەسەرهەڵدانە چەند جەمسەریە. هەندێك لافی شێشگەڕی لێدەدەن لەکاتێکا هیچ شتێکیان بۆ لەناوبردنی درمەکە پێنییە. هەیە کەوتەتە بارێکەوە نزیکە لە ڕەشبینی ئەپۆکالیپس (apocalyptic) (هەستی کۆتای جیهان)، هەشە تەنیا لە

خەمی خۆیدایە، ئەمەش درێژەپێدانەوەی بەدییە تا کاتێکی نادیار.
بەبۆچوونی بادیو، پێدەچێت ڕووبەڕووبوونەوەیەکی زۆری ئەم درەمە لە گشت شوێنێك زیندوویییەکی لە چالاکی جەوهەری عەقڵی کەسەکان دروستکردبێت و ناچاریشیکردوبێتن بە هەندێك دەرچەی خەماوی تر بگەڕێنەوە- تەسەوف، ئەفسانە، نوێژ و بەدبینی- کە لە سەدەکانی ناوەڕاست کاتێك پێتا تیایا بڵاوبوەتەوە ئەو شتانە ئاسای بوونە.
لە دەرئەنجامی ئەوە، بادیو پێیوایە ناچارە هەندێك شت بەڵێت کە بەخۆشحاڵیەوە ناویانبنێت: دێکارتانە (cartésiennes) (فەیلەسوفی فەرەنسی دێکارت مەبەستە). سەرەتا ئاماژە بەو کێشەیە دەکات کە ئەم درەمە لە هەندێك شوێن بە خراپ ناونرا و بە خراپیش چارەسەرکرا.
سەرەتاکانی ئەم درەمە دەکرێت لە شوێنێکی وەك وەهان دەستپێکردبێت کە ژینگەیەکی سەرەتایی لە پاکوخاوێنی و خۆپارێزی تیایە و بازاڕە کراوەکانیشی شوێنی فرۆشتنی ئاژەڵی زیندووە. ئەو بۆچوونەش هەیە کە تەکەڵای ڤایرۆسەکان لە ئاژەڵەکانەوە بۆ مرۆڤ دەبن. ڕوونیش نییە چۆن ئەمە ڕوودەدات؟ کاری زانستییەکان دەبێت ئەوەمان بۆ شیبکەنەوە.
بانگەشەیەکیش لە ئینتەرنێت دەکرێت کە چینییەکان شەمشەمەکوێرە خۆرن و کەچی هیچیشیان لێنایەت. گوازتنەوەی تەکەڵای ڤایرۆسەکان لە ئاژەڵەکانەوە بۆ مرۆڤ، بە بادیو، ئەمە خاڵی سەرەکی کێشەکەیە.
ئاشکرایە دەوڵەتی سەرمایەداری چینی ئامادەبوونێکی باشی لەناو بازاڕی جیهانی هەیە و پاش دەرکەوتنی ڤایرۆسەکەش لە شاری وەهان توانرا شارەکە، کە 40 ملیۆنی یە، گەمارۆگیربکرێت و ڤایرۆسەکەش بنەبڕبکرێت ، لە موخابن ئەمە کاتێککرا کە ڤایرۆسەکە بەرەو جیهان ڕۆیشت. بەپێی شیکردنەوەکەی بادیو ئەمە لەبەردەم کێشەیەکی دوانەییداین سەبارەت بە دەزی درەمەکە. چۆن؟ سارس 2 ، ئەوەی لە وەهان دەرکەوت، هاوکات لە شەنگەهایش حاڵاتی تر دەرکەوت، ئەوەش بەهۆی ئەو چینیانەوە بوو لە دەرەوەی چینەوە هاتبوونەوە. چین لەم حاڵەتە دەکرێت وەك ئەوە ببینرێت کە شوێنێکی کەنی پێ لە داب و نەریتی دێرین و هاوکات بازاڕێکی جیهانیشە، خاڵێکی کە لە هەموو لایەکەوە سەردانیدەکەن. کەوابێت لەم حاڵەتە دیاریکردنی ڤایرۆس سانا نییە. لەوە سەرنجڕاکێشتر، درەمەکە لۆکاڵی نییە، لە موخابن ڕووبەڕووبوونەوەکەی لۆکاڵی بوو یاخود دواتر بە لۆکاڵی مایەوە لەگەڵ بوونی هەندێك وڵاتی سەرووی نەتەوەییش. شتێکی ڕوونە کە دەوڵەتە بەرجەوازییە لۆکاڵییەکان کەوتنە بەرەی پێشەوەی ئەم ڕووبەڕووبوونەوەیە. واتە هەریەکە بەخۆی کاری لەسەر وەستانی درەمەکە کرد.
بادیو نە ئابووری جیهان وەك یەك ئابووری سەرمایەداری جیهانی دەبینێت و نەش بازاڕەکەی. ئەو ناکۆکیش لەنێوان ئابووری و

سیاسەتی جیهانیدا هەبوو لە ڕووبەڕووبونەوەی ئەم درمە پتر دەركەوت. وڵاتانی ئەوروپاش نەیانتوانی سیاسەتی خۆیان لە ڕووبەڕووبونەو□ی قایرۆسەكە بگۆڕن. گومانیش ناكرێت بۆ ڕووبەڕووبونەوەی ئەم ناكۆكیە گەر پێویستبكات دەوڵەتی نەتەوەیی ئامادەیە شێوازی دەسەڵاتەكەی بگۆڕێت. چۆن؟ لەماوەی جەنگی نێوان وڵاتانا دەوڵەت واپێویستیدەكرد بارگرانی نەك هەر بخاتە سەر هاوڵاتیان، بەڵكو بۆرجوازیانیش، ئەمەش بۆ پاراستنی سەرمایەی لۆكاڵی بوو نەك شتێكی تر. لەو دەمانەدا بەشێك لە پیشەسازیش خۆماڵی دەكرا بەتایبەت ئەو جۆرەی بە بەرهەمهێنانی چەكەوە تایبەت بوو . هەندێك لە بۆرجوازیەكانیش دەكران بە ئەفسەر و دواتر لە بەرەی جەنگ دەمردن. زاناكانیش شەوڕۆژ ل□ پێناوی بەرهەمهێنانی چەكی نوێ كاریاندەكرد. زۆرێك لە روناكبیر و هونەرمەندانیش رۆڵی پروپاگەندەیان دەبینی. ئەوە بوو دۆزی كاتی جەنگ و دەوڵەتی نەتەوەیی. هەرچی دۆزی درمەكەیە، بادیو وتەنی، هەموو پەرچەكرداریەكی بەخۆوە بینی، لەمڕوەشەوە باسی دۆزی فەرەنسا دەكات كە چۆن ماكرۆن بانگەشەی یارمەتیدانی خاوەن كار و پیشە بچووكەكانیكرد و بەڕاشكاویش ئاماژەی بۆ ئەوە كرد “ئێمە لە جەنگ داین”. گومانی ناوێت لە كاتی جەنگ یان درم دەوڵەت ناچارە سروشتی چینایەتی خۆی بگۆڕێت تا ستراتیژێكی ئەوتۆ داڕێژێت بەهۆیەوە بكارێت ڕووبەڕووی ئەوە ببێتەوە مەترسی دروستكەرە. ئەمە دەرئەنجامی لۆژیكی ئەم جۆرە دۆزانەیە كە لە كۆتایدا بۆ بردنەوەی ئەو جەنگەیە ماكرۆن ناوینا. لێرە دەكرێت باسی خراپی كەرتی تەندروستیشبكرێت كە لە ڕووبەڕووبوونەوەی درمەكە لە ئاستی پێویستدا نەبێت. بەدڵنیاییەوە ئەوەش وڵات دەخاتە بەردەم دۆزێكی ناهەموارەوە.

بادیو جەخت لەوەش دەكات كە هەڵەنییە گەر بڵێین ئەم جۆرە پەتایەی كە لە فەرەنسا بڵاو بوەوە كەس پێشبینی نەدەكرد جگەلە چەند زانایەك. ئەمە دەكرا لە شوێنێكی وەك ئەفەریقای تاریك یان چینی تۆتالیتاری رووبدات نەك لە شوێنێكی وەك ئەوروپای دێمۆكراسی. چەپەكان، بە هێلەگ زەرد و سەندیكاكانیشەوە، پێشبینی ئەمەیان نەدەكرد كەچی بەردەوامیش لە گاڵتەكردندان بە ماكرۆن. بادیو لە ئێستایەكدا باس لەم هەل و مەرجە دەكات كە لە فەرەنسا دوژمنێكی گشتی بوونی هەیە. ئەم دوژمنە لە كاتی جەنگ دەشێت بە داگیركەرێكی دەرەكی ناوبنرێت، لێ لە حاڵەتی ئێستادا دەكرێت بە ڤایرۆسی سارس 2 ناوبنرێت. ئەم جۆرە دۆزانە (جەنگی جیهانی و پەتای جیهانی) لەسەر ئاستی سیاسی بێلایەنن. بادیو دەخوازێت بەو دەرئەنجامەمان بگەیێنێت كە ئەو وانەیەی لەم دۆزەوە فێریدەبین ئەوەیە كە وەها پەتایەك

ناشێت هیچ جۆرە دەرهاویشتەیەکی سیاسی لەوە بەدیبکرێت. هیچ هیوایەکیش بە بۆرجوازییە سیاسییەکان ناکرێت کە بکارن پاڵ بە ماکرۆنەوە بنێن. ئەوانەی ئارەزووی گۆڕانێکی ڕاستەقینەی سیاسی لە فەڕەنسا دەکەن پێویستیان بەوەیە کەڵك لەم کاتە درماوییە و تەنانەت گشگیرییەش وەربگرن تا فیگەری نوێی سیاسی دروستبکەن. ئەم دۆزە واشیکرد پێویستمان بەوە بێت پێداچوونەوە بە دۆزی نەخۆشخانە و تەندروستیدا بکەین. سۆسیال میدیاکانیش جارێکیتر سەلماندیان کە گیرفانی ملیاردێرەکان قەڵەوتردەکەن و زەمینەش بە بانگەشەیەکی لەڕێی فاشیستانە خۆشدەکەن.

کەوابێت، ئەوەی لە تێکستەکەی بادیوەوە وەبەرهات سەرەتا ئەوە بوو کە بپرسین: فێربوون لەم پەتایە بۆ کوێمان دەگەیەنێت؟ دەشێت وەڵامەکە ئەوە بێت کە ئەم پەتایە مرۆڤایەتی خستەژێر تاقیکردنەوەوە. ڕژێمەکان هەموو شتێکیانکرد تا بەسەریا زاڵبن. بەشێك لەو ناچارییە تەندروستییەی هەندێك لە وڵاتانی ئەوروپا تێکەوتن پەیوەندی بە خراپی کەرتی تەندروستیانەوە بوو تا گەورەیی پەتاکە. دورکەوتنەوەش ،بادیو وتەنی، لە لێکدانەوەی سۆفیانە بە ئەم دۆزە گرنگی خۆی دەبینێت. هەروەها بێتوانایی دەوڵەتی ناسیۆنال لە ڕووبەڕووبونەوەی ئەم ڕووداوە جیهانییە وایکرد ئابووری و سیاسەت ناکۆکییان تێبکەوێت. ئابووری کەوتەژێر سایەی بازاڕی جیهانییەوە و ئەرکی سیاسەتیش بووە ڕووبەڕووبونەوەی درمەکە، ئەڵبەت، لەئاستی دەوڵەتی ناسیۆنالدا.

گریمانەی کۆمۆنیستی

لەو تێکستەی کە بادیو لایسەرەوە سەبارەت بە دۆزی جیهان پاش دەرکەوتنی کۆرۆنا کاریلەسەر کردووە دەبینین سێبەری هزری چەپگەرای بادیو، تەنانەت چین، ماو و کۆمۆنیزمیش کەوتوونەتە ناو هزری سیاسی تێکستەکەوە. بەڵێ بە پێویستی دەزانین ئاماژە بەوە بکەین کە بادیو یانزە ساڵێك لەمەوبەر، لە 2009، نووسینێکی بەناوی گریمانەی کۆمۆنیستی Hypothèse communiste نووسیوە، کە بەشی پێنجەمی زنجیرە پەرتووکی “"بارودۆخ"” پێکدەنێت، بە ئەو مەبەستە لێرە چەند تێگەیشتنێکی ئەو نووسینە بەسەر دەکەینەوە. بادیو لەژێر سایەی ئەو گریمانەیە جارێکیتر واتاگەلێکی وەك دەوڵەت، دێمۆکراسی، ئۆپۆزیسیۆن، ململانێی کۆمەڵایەتی، سەرمایە و دادپەروەری دەخاتەوە بەرمشتومڕی فەلسەفیی بەرینەوە. هاوکات بەپێی ئەو گریمانەیە نە داهاتووی مرۆڤایەتی لە سەرمایەداری بریتیدەبێت و نە تاهەتایە مرۆڤایەتی لەناو بێدادیدا دەکارێت بژیت. بیرۆکەی بادیو لێرە

ئەوەیە کە جیهانێکی تر جگە لە سەرمایەداری دەشێت هەبێت و دژ بەم جیهانە سەرمایەدارییە وەحشەتناکەی ئێستا بێتەسازان. بۆ بادیو لەمحاڵەتەدا گەڕانەوەی ئایدیای کۆمۆنیزم گرنگی خۆی هەیە، چونکە ئایدیای کۆمۆنیزم سیاسەتی شۆڕشگێڕی، ململانێی چینایەتی و یەکسانیمان بیردەخاتەوە. بەس پرسیارەکە لێرەدا ئەمەیە: شیاوە ئەم گەڕانەوەیە پاش ئەو ئەزموونە ڕەشەی مرۆڤ لەژێرسایەی کۆمۆنیزم تیایاژیا؟ واتە "بەپێی چ ڕەوایەتییەك چالاككردنەوەی ئایدیای کۆمۆنیزم" گونجاوە؟ شایانی وتنە، کۆمۆنیزم، بەقەولی بادیو، تاکە گریمانەی ڕاستەقینەیە و ئەوانەش کە دەستبەرداری ئەم گریمانەیە دەبن خۆیان دەخەنە باوەشی ئابووری بازاڕ و دێمۆکراسی پەرلەمەنتاریزمییەوە. جگەلەوە بادیو بەشێك لە ڕاڤەکردنەکانی تایبەت بە کۆمۆنیزم بە وەستان لەسەر دەستەواژەی "فەشەل" تەرخانکردووە. پرسیاری فەشەل چییە؟ چی لە سیاسەتدا بە فەشەل دەزانرێت؟ بۆ ئەم فەیلەسوفە فەرەنسییە ئەم دوو پرسیارە گەڕانە بەدوای هۆکاری مێژوویی فەشەلی کۆمۆنیزم. هەر ئەمە ئەوەشمان وەبیردەهێنێتەوە کە وشەی کۆمۆنیزم چی لەمناڵدانیدا کەدەکاتەوە. بەپێی ئەم بیرمەندە فەشەلی کۆمۆنیزم بەڵگە نییە لەسەر دەستهەڵگرتن لە ئایدیای کۆمۆنیزم. ئەمە وادەکات بەڕێین گریمانەی کۆمۆنیستی لە هزری سیاسی بادیو لە خودی خۆیا بریتییە لە گەیشتن بە ئایدیای ڕزگاریخوازی و یەکسانی. نەك هەرئەوە بەڵکو بەدوای چارەسەری نوێش بۆ فەشەلی سیاسی کۆمۆنیزم دەگەڕێت و بیرکردنەوەی نوێی سیاسیش پێشنیاردەکات. ئەمە بەو مانایەش دێت کە دەرکەوتنی هێزی سیاسی نوێ ،بە بادیو، هیوایەکن بە سەرخستنی گریمانەکە. بەپێشە بادیو لە دیدی سیاسییەوە بەدوای هۆکارەکانی فەشەلی کۆمۆنیزم دا دەگەڕێت و لەو بارەیەوە سێ چرکەی شۆڕشگێڕی لە مێژوو دیاریدەکات کە هەڵگری تووخمی پرۆژەی کۆمۆنیستی بوونە: کۆمۆنەی پاریس، شۆرشی کولتووری(چینی) و ئایاری 68 (ڕووداوەکانی ئایاری 68 ی پاریس). بادیو لەلایەکەوە کێشەکانی ئەزموونی کۆمۆنیستی دەخاتەبەرچاو و هێرشی توونددەکاتە سەر پراکتیزەکردنە سیاسییەکەی و لەلایەکیترەوە دەستبەرداری گریمانەی کۆمۆنیستی نابێت و وەك دژەجەمسەرێکی سەرمایەداریش بەکاریدەبات. هەمیشەش ئەوە دووپاتدەکاتەوە کە فەشەلی چەپی فەرەنسی، و ئەوروپای، کاردانەوەی نەگەتیڤی لەسەر تێگەیشتن بە کۆمۆنیزم داناوە. لە باسی گریمانەی ناوبراودا بادیو بەوەوە ناوەستێت کە تەنیا نامرەی سەرمایەداری جیهانی پێشانبدات بەقەد ئەوەی کە ئەو ڕابردووە سیاسییە تەڵخەش بەرباسدەخات کە مرۆڤایەتی لەژێرسایەی ستالینیزم تیایاژیاوە، بەڵام چواندنی هیتلەر بە ستالین بە هەڵە دەزانێت. پاش چاپکردنی

ئەم پەرتووکەش بە بەردەوام ئەو پرسیارەی ڕووبەڕووە دەبێتەوە کە بەمجۆرەیە: پاش ئەو ئەزموونە تاڵەی کە کۆمۆنیزم بە مرۆڤایەتی هێنای (ستالیزیزم) کەس ئامادەیە گریمانەی کۆمۆنیستی لاپەسەند بێت؟ واتە ئەو بێدادیەی کۆمۆنیزم لە چینی ماو و سۆڤیەتی ستالین دروستیکردوە گەورەترین کێشەن لەبەردەم ئەو گریمانەیەی ئێستا بادیو دەخوازێت بەیبگەڕێینەوە، بەڵام بادیو بەراووردکردنی تاوانسازییەکانی سەرمایەداری بە کۆمۆنیزم بە شتێکی نەشیاو دەزانێت. نەك هەرئەوە بگرە ئایدیای کۆمۆنیزم کە بەشێکە لە مێژووی ئایدیای سیاسی ڕابردوو و ڕۆژانەکیش ئینجیلی چەپەکان بووە لە ئێستادا گونجاندنی لەبەردەم زۆرێك ئەستەمیدایە. ئێستا کە سەرمایەداری گەیشتۆتە قۆناغی پاش سەرمایەداری ڕێگا بە هاتنەناوەی کۆمۆنیزم نادات و تاپێشیبکرێت ئایدیاکەی قێزەوەندەکات. ئەگەرچی ئاشکراکردنی ئەو نادادپەروەری و قەیرانە ئابوورییانەی سەرمایەداری لەکاتەی، دەوڵەتی ناسیۆنالی سەرمایەداری، لە کۆمەڵگە بەرهەمیانهێناوە هۆکارن کە سەرمایەداری خۆشەویست نەبێت، بەڵام سەرمایەداری جیهانی لە گەڕانەوەی کۆمۆنیزم دەترسێت؟

تێبینی: لەو ماوەیەی کە بەشێکی زۆر لە فەیلەسوف و ڕوناکبیرانی ئەوروپا دەستیانکرد بە نووسین لەسەر پەتای کۆڤید-19 ئالان بادیوش یەکێك بوو لەو بیرمەندانەی لەو بارەیەوە کەوتە نووسین. نووسینەکەی بەناوی ""لەمەڕ دۆزی درماوی Sur la situation épidémique "" لە 21/03/2020 بڵاوکرایەوە کە نوسخەی ئینگلیزیەکەی لە ماڵپەری چاپخانەی ڤێرسۆ versobooks.com لە 23/03/2020 دانرا. تێکستەکە لەلایەن روناکبیری ئیتالی ئالبێرتۆ تۆسکانۆ Alberto Toscano وە، کە یەکێکە لە وەرگێڕەکانی کارەکانی بادیو بەسەر زمانی ئینگلیزی، وەرگێڕدرا. نوسخە فەرەنسیەکە لە زێر شوێن https://qg.media/ بڵاوبۆتەوە. بادیو لە نووسینەکەی لە هەندێك شوێن درم Épidémie بەکاردێنێت و لە هەندێك شوێنی تر پەتا Pandémie .

چۆن بە ڕزگاری دەگەڕێمەوە؟ گفتوگۆ لەگەڵ کاروان عومەر کاکەسوور لە بارەی (ئامادەیی ڕزگاری)یەوە … سازدانی: د. شوان سلێمان

د. شوان: چەند ساڵ لەمەوبەر گوتت ڕزگاری قۆناغێکی تەمەنە، کە نازانیت هێشتا ماوتە پێی بگەیت، یان بڕیوتە و دەتەوێت بۆی بگەڕێیتەوە. ئێستا لەو بارەیەوە چی دەڵێیت؟

کاروان: هەر کاتێ ناوی (ڕزگاری) دێت، کۆمەڵێک پرسیار ڕووبەڕوومان دەبنەوە، کە گرنگترینیان ئەم دووانەن: چی وای کردووە ئەو قوتابخانەیە ئاوا بەو هێزە گەورەیەوە لە یادەوەری (میمۆری)ماندا بمێنێت؟ بۆچی زۆرینەمان دوای تەواوکردنی زانکۆ، بگرە دوای تەواوکردنی خوێندنی باڵایش هێشتا وا دەزانین قوتابیی ئەو قوتابخانەیەین؟ دیارە ناکرێت وەڵامی ئەو پرسیارانە بدەینە، ئەگەر بە شێوەی جیاواز بۆی نەگەڕێینەوە و بە چاوی جیاوازیش لەو ڕابردووە نەڕوانین، بەڵام ئایا دەتوانین بۆی بگەڕێینەوە؟ ئایا ئەمە واقیع وەک ئەوەی هەیە، دەبینین، تا وەک ئەوەی هەیشە لە یادەوەریماندا بیپارێزین و بیگەڕێینەوە، یان وەک خەون وایە، کە بە بڕوای (فرۆید) کۆمەڵێک فاکتەر وا دەکەن خەونمان دەقاودەق بیر نەکەوێتەوە؟ ئایا ئەمە (ڕزگاری)مان وەک خۆی لە بیر ماوە؟
(هێنری بێرگسۆن)ی فیلۆسۆف، کە بایەخی گەورەی بە چەمکی (کات) داوە، بە شێوازی خۆی ڕووبەڕووی ئەو پرسیارانە بووەتەوە. لە بەشی پێنجەمی کتێبی (وزەی ڕۆحی، یان وزە- ڕۆحی: Mind-energy)دا، کە لەژێر ناونیشانی (یادەوەریی ئێستا و پێزانینی ساختە: Memory of the present and false recognition)دا نووسیویەتی، (یادەوەری) بە هاوواتای (هۆشیاری) دەزانێت، چونکە پێی وایە بەبێ یەکەمیان، بوونی دووەمیان مەحاڵە. بە بڕوای (بێرگسۆن) یادەوەری وەک وەهمیش دەردەکەوێت. نموونە بەوە دەهێنێتە کاتێ دیمەنێک دەبینین، یان گوێمان لە گوتەیەک دەبێت، وا دەزانین پێشتر ئەو دیمەنەمان دیوە، یان ئەو گوتەیەمان بیستووە، بگرە ئەو وەهمە دەمانگەیەنێتە ئەوەی وا هەست بکەین توانای پێشبینیکردنی ئایندەمان هەیە. مرۆڤ کاتێ

دنیای دەرەوە بەم شێوەیە دەبینێت، لەژێر کاریگەریی ئەو وەهمەدا خودی خۆی بە نامۆ دەزانێت، بەڵکوو هەست بە دووفاقییش دەکات. بەم شێوەیە (یادەوەری) بە دیاردەی سایکۆلۆجیی دەزانێت، نەوەک بە دیاردەی فیزیۆلۆجی، کە هەستەکانی مرۆڤ دەردەبڕێت، بۆیە پێی وایە یادەوەری دوورە لەوەی مەتریاڵی بێت، وەک لە کتێبی (ماددە و یادەوەری: Matter and Memory)دا پێی لەسەر دادەگرێت. لە دیدی (هێنری بێرگسۆن)دا ئەو وێنەیەی لامان دروست دەبێت، پێوەندیی بە هۆشمانەوە هەیە، بۆیە دەچێتە ئاستی (دیورەیشن: Duration) و (ئینتیوەیشن: Intuition)ەوە، کە ئەم چەمکانە لای ئەو مانای تایبەتیان هەیە، بەوەی پەیوەستن بە زەمەنەوە و زەمەنیش بریتییە لە کەڵەکەکردن و بەردەوامی. بە مانایەکی تر، بەردەوامبوونی ڕابردوو و گەشەکردنی، تاکوو ئەوەی دەبێتە داهاتوو، کە ئەمە هاوشانی دۆخە دەروونییەکانیشە. لێرەیشدا یادەوەری بە هۆی ئەو بەردەوامییەوە گەورە دەبێت و گەشە دەکات. بەم شێوەیە (ڕابردوو، ئێستا و داهاتوو) بەشی سەربەخۆ نین، بەڵکوو پێکەوەن و لە یەک سەرچاوەوە هەڵدەقوڵێن. (دیورەیشن) کاتی ناوەوەی خۆمانە، ژیانی سایکۆلۆجیمانە و هەر ئەویش کاتی ڕاستەقینەیە، بەڵام شوێن خەسڵەتی ماتەریاڵیی هەیە و دنیای دەرەوەمانە. هەر لێرەدا دوو جۆر یادەوەری لە یەکدی جودا دەکاتەوە، یادەوەریی عادەتی (Habits memory) و یادەوەریی ڕووت، یان یادەوەریی بێگەرد (Pure memory). یەکەمیان، پێوەندیی بە سیستەمی دەمارەوە هەیە، کە بە شێوەی میکانیکی ڕابردوو لە ڕێگەی دووبارەکردنەوەی هەڵسوکەوتەکانەوە دەگەڕێنێتەوە. بە هۆیەوە شیعر، داستان و شتی لەم بابەتە لە بەر دەکەین، بەڵام دووەمیان، دەروونییە و لە ناوەوە ڕوو دەدات، بەوەی خاوەنی خەسڵەتی بەردەوامییە و لەگەڵ ئیدراکی جەستەیی (Bodily perception)دا هاوشانە، کە شتەکان و مێژوویشیان دەپارێزێت و دەیانخاتە دۆخی بەردەوامییەوە. ئەمجارە بە شێوەیەکی دیکە دەپرسم من چیی (ڕزگاری)م دیوە و ئەو قوتابخانەیە دەکەوێتە کوێی یادەوەریمەوە؟ ئایا ئەوەی لەو یادەوەریمدا ماوە، ڕزگارییە؟ ئەوەی بە وەڵامی ئەو پرسیارانەدا دەستم دەکەوێت، هەر ئەوەیە، کە ئاسان نییە (ڕزگاری) بخەمە شوێنێکی دیاریکراوی یادەوەریم، بەڵکوو دەتوانم بڵێم لە هەرسێ دۆخی (ڕابردوو، ئێستا و داهاتوو)مدا هەیە. ئەو بەردەوامییە وەک (بێرگسۆن) پێی لەسەر دادەگرێت، سەر بە کاتی ناوەوەی خۆمە.

د. شوان: تۆ لە سەرەتای هەشتاکانەوە تا ناوەڕاستی لە ڕزگاری بوویت. ئایا ئەو ماوەیە هیچ کاریگەرییەکی تایبەتی لەسەر

یادەوەریتدا هەیە؟ ئایا ڕزگاری شتێکی نوێی خستە سەر ئەو ئەزموونەی پێشتر هەم لە قوتابخانە و هەم لە دەرەوەی قوتابخانەدا هەتبوو؟

کاروان: من کاتێ پێم خستە ناو (ڕزگاری)یەوە، وەک زۆرینەی لاوانی ئەو سەردەمە گیرۆدەی کۆمەڵێک دامودەستگەی کۆمەڵایەتیی لە شێوەی خێزان، گەڕەک، قوتابخانە و هیی دیکە بووم، بەڵام دەتوانم بڵێم لە هەموویان یاخی بووم و هەمیشە خەونم بە ئازادیی خۆمەوە دەبینی. لە بیرم نییە ڕۆژێک لە ڕۆژان لای هیچ یەکێ لەو بەرپرسانەی پەروەردە کەسێکی پەسەندکراو بووبێتم، نە لای باوک، نە لای دانیشتووانی گەڕەک و نە لای مامۆستاکانیشم، بەڵکوو لە چاکترین حاڵەتدا منداڵێکی، دواتریش هەرزەکارێکی پەراوێزخراو بووم. بە ئەوەی پەسەند بکرایتایە، دەبووایە دەست لە ئازادیی خۆت هەڵبگریت و ملت کەچ بکەیت. ڕاستییەکەیشی نەمدەویست وەک ئەوەی ئەوان دەیانەوێت، پەسەند بکرێم. دەستم بە هەر چیی بردبێت، لە بەخێوکردنی باڵندەیەکەوە تا بەشداریکردنم لە یاریی تۆپی پێدا، قەدەغە بوو، کە لە کتێبی (منداڵییم ئاسکێک بوو بەسەر پەلکەزێڕینەکاندا بازبازێنی دەکرد)دا ئەو دیمەنانەم لە شێوەی گەڕانەوەدا پیشان داون و دواتر لە ڕۆمانی (ئەو هاوڕێیەی منداڵیم ببینمەوە؟)دا بە شێوازێکی تر دەرمخستوونەتەوە. بەوەدا لە دەرەوە دەرفەتی دەربڕینی ئازارەکانمم نەبوو، هەمیشە پەنام بە ناوەوەم دەبرد. ئەگەر وەک (ماکس شتیرنەر)ی فیلەسۆف پێی وایە هەر تاکێک جیهانی تایبەتی خۆی دروست دەکات، ئەوە من هەر بە ڕاستی ئەو جیهانە تایبەتەی خۆمم لە منداڵییەوە دروست کردبوو، بەڵام کەمێک جیاواز لەوەی (شتیرنەر) دەیڵێت، بەڵکوو نزیک لەوەی (نیتشە) دەیهێنێتە بەر چاو. هەر زوو، دەتوانم بڵێم لە قۆناغی سەرەتاییەوە، شیعر بە لای خۆیی ڕاکێشام، کە وەک پێشتر بە تایبەتی لە پێشەکیی کتێبی (ڕاگەردان)دا نووسیومە، شیعری پارۆدی (هەجوو)م لە بارەی کەسانی دەوروبەرمەوە هەڵدەبەست و بە شێوەی زارەکی بڵاوم دەکردنەوە، کە ئەمە هێزێکی گەورەی پێ دەبەخشیم، چونکوو هەستم دەکرد چەناڵێکی گرنگم دۆزیوەتەوە، تا لەڕێیەوە هەستی پەنگخواردووی خۆم دەربڕم و ڕووبەڕووی ئەو هێزانە ببمەوە، کە سەرکوتیان کردووم. ڕاستە شتی سادە بوون، بەڵام سەرەتای ئەزموونی من لەوانەوە دەست پێ دەکات. تۆ خۆت یەکێکی لە هاوڕێیانی منداڵیم و ئەمانەت لە بیرن. لە پەلدا هەمیشە ئاژاوەم دەنایەوە. لە خۆم ڕادەبینم بڵێم کەسێکی توندوتیژ نەبووم، بەڵام لەگەڵ هیچ سیستەمێکدا ڕێک نەدەکەوتم، با ئەو سیستەمە هیی خوێندنیش بووایە و لەسەری سزا بدرامایە. سیستەمەکان

بە دەربڕینی (دێلۆز)ی فیلەسۆف لەسەر کوشتنی ئارەزووی تاک دامەزراون. بەوەدا ئامانجی هەر سیستەمێک فەراهەمکردنی ڕێکییە، ئەوە بەر لە هەرچی زمان لە هەمووان دەستێنێتەوە و زمانی خۆیان بەسەردا دەسەپێنێت، بە سیستەمی خوێندنیشەوە، کە بانگەشەی ئەوە دەکات کارێکی چاک و بەسوود ڕادەپەڕێنێت، بۆیە تۆ لە ڕێگەی ناڕێکییەوە بەگژ ئەو سیستەمەدا دەچیتەوە. وەک قوتابیش ئەوەی هەتە، تەنیا دەربڕینی گوتەیەکە، کە سیستەم قەدەغەی کردووە، یان گاڵتەکردنە بە بابەتێک، وا مامۆستا بەتی باس دەکات. (ئینزێنسبەرگەر: Enzensberger)ی شاعیر و بیرمەندی ئەڵمان گوتارێکی لەژێر ناونیشانی (پێهەڵدانی نەخوێنەواری: In praise of illiteracy)دا نووسیوە، کە باس لەوە دەکات چۆن کەمایەتی لە پێنا خوێنەوارییەوە دەیەوێت بەشێکی زۆری دانیشتووانی سەر زەمین بە بیانووی نەخوێنەواری بسڕێتەوە، لە کاتێکدا ئەوە نەخوێنەوارەکانن یادەوەری گەورەیان هەیە و وردبینن. ئەوە ئەوانیشن ئەدەبیان داهێناوە، بگرە دەگاتە ئەوەی بڵێت ئێرەیی بە نەخوێنەوار دەبات، کە خاوەنی ئەو یادەوەرییە مەزنەیە. دیارە ئەو نووسەرە دژی خوێنەواری نییە، بە قەدەر ئەوەی دەیەوێت لاکەی دیکەی سیستەمی خوێندن ببینێت، کە مەرجدارە. لە ڕێگەی خوێندنەوە دامودەستگەکان دەیانەوێت توانامان داگیر بکەن و بە ئارەزووی خۆیان هەڵمانبسووڕێنن. پابەندبوون بە سیستەمی خوێندن و لەبەرکردنی وانەکان پێوەرە بە زیرەکی و تەمبەڵیی قوتابی، بە مەرجێ وەک (بێرگسۆن) دەڵێت ئەوە یادەوەریی عادەتییە، بە شێوەی میکانیکی ئەو شتانە لە بەر دەکات و قووتیان دەدات. لەبەرکردن قوتابی لەسەر ئەوە ڕادەهێنێت گوتەی دەستەڵاتداران بە پیرۆز بزانێت و لە بەریان بکات، بگرە هەموو فەرمانێکیان بە جێ بهێنێت، کە خۆشبەختانە هەر بە زگماک دژی ئەو سیستەمی لەبەرکردنە بووم. بەو پێوەرە من بە لاوە دەنرام، بەڵام هەر ئەو بەلاوەنانە هێزی دەدامێ پێنا بە کەناڵی تری دەربڕین ببەم، کە جگە لە نووسین، ئەو سەردەمە خووم دابووە ئەو هونەرەی بە ئینگلیزی پێی دەگوترێت (Stand-up comedy). چیرۆکێکی کۆمیدیم هەڵدەبەست و لە پۆل، یان لە گۆڕەپانی قوتابخانەدا لە شێوەی نواندن دەمگێڕایەوە. بەکورتی بەر لەوەی بەمە (ڕزگاری)، هەموو ئەزموونەکەم هەر ئەوە بوو. لە (ڕزگاری)دا بەم دەرکەوت ئەوانەی وەک من وان، ژمارەیان زۆرە، بۆیە هەستم کرد ژینگەی خۆمم دۆزیوەتەوە. ئەوەتە هەر یەکەی بە شێوەیەک ئازادیی لێ زەوت کراوە و لە هەوڵی بەدەستهێنانەوەیەتی. کاریگەریی ئەوانەم هەر زوو لە ڕاپەڕینی بەهاری هەشتاودوودا بە دەرکەوت، کە ئەو ڕووداوە هەموومانی هەژاند و بە ڕوونی پیشانی داین یاخیبوونمان بەرهەمی

هەیە و سنووری ئازادیمان فرەوانتر دەکات.

د. شوان: ڕاستییەکەی پێم خۆشە ڕاپەڕینی بەهاری هەشتاودووی قوتابییان، کە ڕزگاری ڕۆڵی گەورەی تێدا بینی، بە جودا باس بکەیت. بۆچی ئەو ڕاپەڕینە گرنگە؟ چی وای کردووە لە بەرهەمەکانتدا بایەخی تایبەتی پێ بدەیت؟

کاروان: (لاوانی ڕزگاری) وەک سەرجەم لاوانی تری باشووری کوردستان، لەناو ڕووداوە خوێناوییەکاندا چاویان کردبووەوە و شانبەشانی ئەو ڕووداوانەیش هاتبوون، لە کودەتای شوباتی شەستوسێی شۆڤێنیستەکانەوە بە دەرکەوتنی چەتەکانی حەرەسقەومی، لە هەڵگیرسانی شۆڕشی ئەیلوولەوە تا کوژانەوەی، لە دەستپێکردنەوەی شۆرشی نوێوە بۆ شەڕی عێراق و ئیران، کە ئەوانە ئەگەرچی وایان کردبوو ئەو نەوەیە منداڵیی خۆی لە دەست بدات و سەردەمی لاوەتییشی نەبینێت، بەڵام بە هەمان ئەندازەیش هۆشیارییان پێ بەخشیبوو. (هیگڵ)ی فیلەسۆف پێی وایە ڕووداوە مێژووییەکان ئامانجیان لە پشتەوەیە، ئامانجی عەقڵانی (rational aim)، کە عەقڵی گشتگیر هەڵیاندەسووڕێنێت. عەقڵی گشتگیر خواوەندە و دەستەڵاتی تەواوی بەسەر ئەو ڕووداوانەدا هەیە، بۆیە چاکە و خراپە وەک یەک بەشداری لە بزواندنی ڕەوتی مێژوودا دەکەن، لە کاتێکدا کارەکتەرەکانیش بە چاک و بە خراپیانەوە لەلایەن ئەو عەقڵە گشتگیرەوە ڕۆڵیان پێ دراوە. (هیگڵ) مێژوو بە شانۆی تراجیدی دەزانێت، نەوەک بە شانۆی بەختیاری، بەڵام هاوکات وای دەبینێت هەموو ئەو ڕووداوە تراجیدیانە بە ئاڕاستەی ئازادیدا دەجووڵێن. هەر لە سەرەتای کتێبی (فەلسەفەی مێژوو)دا ڕایدەگەیەنێت، کە مێژووی جیهان شتێک نییە، جگە لە پەرەسەندنی هۆشیاریی پێوەست بە ئازادییەوە. مێژوو بە ئەوە دەچێتە پێشەوە، تا بە ئازادیی زیاتر بگات. ئەو ڕووداوانە ئەگەرچی بە ماوەیەک وەک فاکتەری نەگەتیڤ لە مێژوودا دەردەکەون، بەڵام دواجار ڕۆڵ لە جووڵاندنی ڕەوتی ئەو مێژووەدا دەبینن و هۆشیاری دەنێنە ئاراوە، بۆیە پێی وایە مێژوو بوونەوەرێکە و گیانی لەبەرە، کە ئەو گیانە لە لایەک ئازادییەکەیەتی و لە لایەکی دیکەیش تێگەیشتنی ئەوە بە ئەو ئازادییە. بەم شێوەیە ڕەوتی مێژوو بەرەو ئازادیی زیاترە، کە هەر ئەم ڕووداوە تراجیدیانەن ئەو ڕەوتە درێژە پێ دەدەن، بەڵام بەوەدا مێژوو گیانلەبەرە، تووشی وەستان، لادان، لێژی و هەورازی دێت، کە وەک گوترا لەوانەوە هۆشیاریی خۆی بە دەست دەهێنێت. دیارە ئەو تێگەیشتنەی (هیگڵ) دواتر دەکەوێتە بەر ڕەخنە، بەوەی سەروەریی (بیری مێژوو) بەسەر بیرکردنەوەی مرۆڤی

هاوچەرخدا کەمەنیزم و فاشیزمی بەرهەم هێنا، یەکەمیان وەک لایەنی عەقڵ و دووەمیان وەک لایەنی ناعەقڵ، بەڵام مانای ئەوە نییە لە کاریگەریی خۆی دەکەوێت، کە ئەمە خەسڵەتی بیری فەلسەفییە و لەڕێدا بە پێویستی نازانم بە لایدا بچم. ئەگەر لە دیدی (هیگڵ)ـەوە بە ڕاپەڕینی بەهاری هەشتاودووی لاوان بە گشتی و هیی (قوتابییانی ڕزگاری) بە تایبەتی بڕوانین، بەشێکی بەرهەمی مێژووی خۆمان دەبینین. (لاوانی ڕزگاری) بە جیاوازیی باوکە، ئەو ئەکتەرانەن بە ئەوە دەجووڵێن، تا ئازادیی زیاتر بە دەست بهێنن. ڕاپەڕینی ئەوان تەنیا لە ئاستی پێویستییە غەریزییەکاندا نییە، بەڵکوو بەر لە هەرچی وەستانەوەیە لە ئاستی تەکەای سیستەمەکاندا، بە سیستەمی سیاسیشەوە، کە ئازادییان لە زەوت کردووون. بە دەربڕینی (ئەلبێرت کامیۆ) (نا)ی ئەوان ئەگەر لە ڕوواڵەتدا بە فەرمانێکی دیاریکراوی دەسەڵاتە، ئەوە لە جەوهەردا (نا)یە بە تەواوی سیستەمی کۆیلایەتی.
هەرگیز ناکرێت دوای ڕاپەڕینەکان وا لە مێژوو بڕوانین، هەمان مێژووی پێشووە، مادام لە ڕێگەی ململانێ و پێکدادانەوە هەژێنراوە. قوتابییانی فەرەنسا پێشتر لە ڕاپەڕینی ئایاری شێستوهەشتدا ئەوەیان بە ڕوونی پیشان دا، کە ڕاپەڕین مانای پێداچوونەوەیە بە سەرجەم چەمکەکاندا، بگرە تێکشکاندنیانە، بەهۆی کۆن بوون و لەوە زیاتر بەرگەی ئەم نەوە نوێیە ناگرن. سەیر نییە، ئەگەر گوتەکەی (ڕامبۆ)ی شاعیریان کردبێتە درووشمی خۆیان: (پێویستە ژیان بگۆڕێت، ئەو ژیانە بێزراوە کۆنەی، ئیدی شایانمان نییە).
سەردەمەکان لەگەڵ خۆیاندا وەهمی تر دەهێنن و لە ڕێگەی دامودەستگە کۆمەڵایەتییەکانی وەک خێزان، قوتابخانە، پەرستگە، گەڕەک و ئەوانەی تریەوە دەیسەپێنن، کە مەدیای حزب و دەوڵەت لەو نێوەدا ڕۆڵی سەرەکی دەبینن، بەڵام ڕاپەڕین ئەو وەهمە تێک دەشکێنێت، بەهۆی دەیانخاتە بەردەم واقیعەوە. هەر خودی فەلسەفە پڕە لە وەهم، بۆیە فیلەسەفان لەگەڵ هەر تەکانێکی مێژوودا بە چەمکەکانیاندا دەچنەوە. هاوکاتی شۆڕشی فەرەنسی (هیگڵ)، (فرێدریک ڤۆن شێلینگ)ی فیلەسۆف و (فرێدریک هۆلدەرلین)ی شاعیر درەختێک دەڕوێنن و ناوی (ئازادی)ی لە دەنێن. سەرسامیی (کانت)ی فیلەسۆفیش بە هەمان شێوەش لە هیی ئەوان کەمتر نەبوو. ڕاپەڕینی ئایاری قوتابییانی فەرەنسا فیلەسۆفانی وەک (سیمۆن دی بۆڤوار)، (ژان پۆل سارتەر)، (جیل دەلۆز) و کۆمەڵێکی دیکەی هێنانە سەر شەقام. ئەو جووڵانەوەیە دەریخست، کە نەک هەر مارکسیزمی ئەرسەدەکسی، بەڵکوو تەوژمە فەلسەفییە باوەکانی دیکەی وەک ئەکزیستەنشالیزم و ستروکچەرالیزمیش لەو ئاستەدا نین و دەبێت بە خۆیاندا بچنەوە، کە کاریگەرییەکەی بە ڕوونی لە ڕوانینی (سارتەر)، (مێشێل فۆکۆ)، (ژان بۆدریار)، (جاک دێریدا) و زۆری

دیکەدا دەرکەوت، بگرە ئەو گۆڕانکارییە چووە ناو هەموو بوارەکی ژیانەوە، لەوانە ئەدەب و هونەر، کە هەر بۆ نموونە مێژوویەکی نوێ لە سینەمای فەرەنسایدا دەستی پێ کرد، تا لە ئاستی تێگەیشتنی مرۆڤی ئەو سەردەمەدا بێت. ئایا ڕاپەڕینی بەهاری هەشتاودووی قوتابییان بە گشتی و هیی (ڕزگاری) بە تایبەتی گۆڕانکاریی هێنا؟ ناکرێت ئەو گۆڕانکارییە تەنیا لەوەدا کورت بکەینەوە، کە خوێندن لە عەرەبییەوە کرایە کوردی، بەڵکوو پێویستە لایەنە گەورەکەی بخەینە بەر چاو، کە بەدەستهێنانی ئازادی و گەیشتنە بە هۆشیارییەکی دیکە. ئەو ئازادی و هۆشیارییە بە ڕوونی هەستیان پێ دەکرا، بە ڕادەیەک یەکێتیی قوتابییانی بەعسی نەک هەر هەڵگیرا، بەڵکوو قوتابی بە ئازادییەکی زیاتر و بوێرییەکی گەورەترەوە بۆچوونی خۆی دەردەبڕی، بێ ئەوەی بتوانن کەسێک دەمکوت بکەن. کاتێ دوو مامۆستای بەشدار لەو ڕاپەڕینەیان لە (ڕزگاری)یەوە بە شوێنی تر گواستەوە، کە (محەمەد ئیسماعیل) و (جەلال عەلی شا) بوون، ناڕەزاییی گەورەی لێ کەوتەوە و بە چەپڵەڕێزان هێنایاننەوە، بگرە کار گەیشتە ئەوەی بەڕێوەبەرێکی بەعسی هەر بە هووها دەربکەن و یەکێکی تر بە ئارەزووی خۆیان دابنێن. ئەوە لە مێژووی خوێندنی کوردستان و عێراقدا یەکەمجار بوو ڕوو بدات. لە پشووی نێوان وانەکاندا میوزیک لە ژووری (مامۆستا ئەسغەر)ی بەڕێوەبەرەوە پەخش دەکرا و لەو گۆڕەپانەدا هەڵپەڕکێ بە جلی ڕەنگاوڕەنگەوە دەستی پێ دەکرد، کە یەکێک لە داخوازییەکانی قوتابییە ڕاپەڕیوەکانی فەرەنسا تێکەڵکردنی هونەر بوو بە ژیانی ڕۆژانە. بایەخی من هەر لە ناوەڕاستی هەشتاکانەوە تا ئەمڕۆ بەو قوتابخانەیە و بە ڕاپەڕینەکەی بە ئەو تێگەیشتنەم دەگەڕێتەوە، کە بە چەمکی مێژوو هەمە. یەکەم چیرۆکم بە ناونیشانی (خولەکانی فێرکردن) هەر لە ناوەڕاستی هەشتاکاندا نووسیوە، کە یەکێکە لە کۆمەڵەی (سەدەی یەکەمی خەیاڵ). دواتریش بە شێوەی تر بۆی گەڕاومەتەوە، بەڵام لە ڕۆمانی (ئەو هاوڕێیەی منداڵیم ببینمەوە؟)دا ڕووبەرێکی زیاترم بۆ تەرخان کردووە.

د. شوان: بەڵێ، لەو سەردەمەدا قوتابخانەی ڕزگاری وەک بنکەی یاخیبوون و قوتابیی ڕزگاری وەک سیمبۆڵی ئەو یاخیبوونە سەیر دەکرا، بەڵام ئایا ئەو وەسفە لە شوێنی خۆیدا بوو. ئەگەر ئەو گیانی یاخیبوونە هەر بە ڕاستی دروست بووبوو، جگە لە فاکتەری دەرەکی، فاکتەری دیکەی ناوەوەیشی هەبوون؟

کاروان: ناکرێت باس لە لاوانی ڕاپەڕیوی هەشتاکان بە گشتی و

(قوتابییانی ڕزگاری) بە تایبەتی بکەین، ئەگەر پێشتر لەبارەی مرۆڤی یاخییەوە نەدوەین، کە بەشێکی پرسیارەکەت ئەوە دەخوازێت سەرەتا لە چەمکی مرۆڤی یاخی بگەین و ڕووناکی بخەینە سەر ڕەهەندەکانی. بەبێ گەڕانەوەیش بە فەلسەفە کارێکی وا مەحاڵە. لەو گەڕانەوەیەیشدا هەر دەبێت لای (نیتشە) بوەستین، کە ئەو ناوی (مرۆڤی باڵا: Superman)ی لێ دەنێت و هەر ئەویش لەسەر زمانی (زەردەشت)دا دەڵێت: (ئەوا من هەواڵی مرۆڤی باڵام بۆ هێناون. دەسا مرۆڤی ئاسایی شتێک نییە، جگە لە بوونەوەرێک، کە دەبێت تێی بپەڕێنین). وەک خۆی پێی لەسەر دادەگرێت پێشبینیی هەورەتریشقە دەکات. هەورەتریشقەیەیش خودی مرۆڤی باڵایە. مرۆڤی باڵا شەیدای ژیانە، بۆیە لەگەڵ خەڵکی ئاسایی هەڵناکات. پێی وایە هەتا ژیان بەهێزتر بێت، بە هەمان ئەندازەیش ئەو جیهانەی هەیە، بەپیتتر دەبێت. مرۆڤی باڵا خاوەنی (ویستی هێز: The Will to Power)ـە، کە ئەو چەمکە لای (نیتشە) چەشنی زۆر چەمکی دیکەی وەک (گەڕانەوەی ئەبەدی)، (مەرگی خواوەند)، (نیهل: عەدەم) و ئەوانەی تر مانایەکی قووڵی هەیە و بەشێکی زۆری فیلەسەفانی دوای خۆی، لەوانە (دەلەز) و (فۆکۆ)، خەریکی لێکدانەوەی بوون. لەسەر زمانی (زەردەشت)دا ئەوە ڕادەگەیەنێت، کە مرۆڤی باڵا ڕێک مانای (زەوی)یە. مەبەستیەتی پێوەندیی بەتین لەنێوان مرۆڤی باڵا و ژیاندا دروست بکات، بەوەی ژیان شتێکی واقیعییە. واتە لەسەر زەوییە و دوورە لەوەی وەهم بێت. مرۆڤی باڵا پێچەوانەی مرۆڤی ئاسایی، نرخی بەرز بە ژیان دادەنێت، بگرە جوانی لەو ژیانە دەبینێت و بە ئەبەدیی دەزانێت، بۆیە ڕق، ئێرەیی و تۆڵەسەندنەوە، کە بەشێکی گەورەی ڕەوشتی مەگەل پێک دەهێنن، لای مرۆڤی باڵا نرخیان نییە. ئەو بەهایانە تێک دەشکێنێت، کە مەگەل دەستی پێوە گرتوون، بۆ ئەوەی بەهای دیکە دابهێنێت، چونکە هەموو شتێک لە ئاست گەورەیی مرۆڤی باڵادا بێنرخە. ماسکەکان دادەماڵێت، مادام لە پشت ماسکدا هیچ شتێک نییە، بەڵکوو ماسک ڕووبەرەکە و جگە لە خودی خۆی، هیچی دیکە ناشارێتەوە. (نیتشە) کاتێ جاڕی مەرگی خواوەند دەدات، ڕێک دەیەوێت ئەو مرۆڤە باڵایە لە دایک ببێت، کە هەتا ئێستا ئایدیالیزم بە تایبەتی کریستیانەتی لەژێر ناوی گوناە و تۆبەدا ویستی لێ داگیر کردبوو. مرۆڤی یاخی، یان مرۆڤی باڵا بەوەدا شەیدای ژیانە، لە دژی تاریکی و کزی دەوەستێتەوە، کە میراتی فەلسەفەی پلاتۆنی و کریستیانەتی سەپاندوویانە و لووتکەی نیهلن. (زەردەشت) دوای دە ساڵ دابڕانی لە خەڵک، بە لایان دەگەڕێتەوە و لە جیاتیی خۆڵەمێش، ئاگریان بۆ دەهێنێت. بەڵێ، ژیان، نەوەک وەهمی ژیان. مرۆڤی باڵا ڕووناکی، شادی و چێژی کردووەتە بەشێکی گەورەی ژیانی، بۆیە بە ئاسوودەیی

بچووک ڕازی نییە و تینووی ئاسوودەیی مەزنە. لە پەناوی ژیاندا پەنا بە سەرچڵی (Adventure) دەبات، بگرە ئەوە سەرچڵییە ئەوی پێ لە مرۆڤی ئاسایی جودا دەکرێتەوە. لێرەدا نموونەیەک دەهێنینەوە، تا بیرۆکەکەی پتر ڕوون بکاتەوە: خەڵک گوێیان لە (زەردەشت) نەدەگرت و لەو ئەکرۆباتەیان دەڕوانی، کاتێ بەسەر پەتێکدا دەڕۆیشت، بەڵام هەر هەندە ئەکرۆبات لەو بەرزاییەوە کەوتە خوارێ، (زەردەشت) هەڵیگرتەوە و لەسەر دەستەکانی خۆی دانا. ئینجا پێی ڕاگەیاند دەیخاتە سەروو هەموو ئەو خەڵکەوە، بەوەی ئازایانە ژیا و ژیانی خستە مەترسییەوە. (نیتشە) دەیەوێت بڵێت (ویستی هێز) پێویستە پێکەنین، سەما و شادی لێ بچۆڕێتەوە. لەم ڕووەوە کریستیانەتی دەداتە بەر ڕەخنەی توند، بەوەی داوا لە مرۆڤ دەکات لە پەناوی بەدەستهێنانی مەلەکۆتدا، واز لە ئێستا و واقیعی ئەمڕۆی بهێنێت. مرۆڤی باڵا گوێ بەو مژدانە نادات، کە باوەڕێ ئایدیالیستەکان پێی دەدەن، بەڵکوو پێی وایە چۆن منداڵ خۆی لە شیری دایک دەبڕێتەوە، ئاوا پێویستە ئێوەش خۆی لە شیری ئەو مژدەدەرانە ببڕێتەوە و متمانە بە هیچ هێزێکی دەرەوەی خۆی نەکات. ئەوانە لە ئاستی مرۆڤی باڵادا چەند (ئەسپە)یەکن و دەخشێن، کە ئەگەر قێزکردنەوە ڕێی لێ نەگرتایە، دەیفلیقاندنەوە. ئەوەی پێویستە لای مرۆڤی باڵا شکۆی هەبێت، هەر خودی خۆیەتی، چونکە ئەگەر ئەو خودەی خۆی نەبێت، دەتوانێت چی ببینێت؟ مژدەدەران مەبەستیانە (خود) لە مرۆڤ بستێننەوە و وای لێ بکەن وەک شتێکی بێبەها لێی بڕوانێت. لێرەدا ماوەتەوە ئاماژە بە دوو خاڵی گرنگ بکەم، کە پێوەندیان بە مرۆڤی باڵاوە هەیە و (نیتشە) لە هەر فیلەسۆفێکی پێش خۆی جودا دەکەنەوە: یەکەم، پێدانی مانایەکی دیکەی تەواو جیاوازە بە چەمکی (نیهل)، کە بە نموونە لای (ماکس شتیرنەر) مانایەکی نەگەتیڤی دەگەیاند، بەوەی (نیتشە) پێی وایە حەقیقەت وەستاو نییە، بەڵکوو بەردەوام پێویستمان بە حەقیقەتی تر هەیە. بەم شێوەیە حەقیقەت دەخاتە باری دینامیکییەوە. دووەم، ڕزگارکردنی فەلسەفەکەی لە ڕەشبینیی (شۆپێنهاوەر). (نیتشە) بە تایبەتی لە کتێبی (جینالۆجیای مۆڕاڵ)دا ئەو ئاستەی تێپەڕاند، کە (شۆپێنهاوەر) لە چەمکی (ئازار)دا پێی گەیشتبوو، بەڵکوو لە ڕێگەی پرسیاری (ئازار چییە؟)وە مانایەکی دیکەی بەو چەمکە دا و لەو ئازارەی جودا کردەوە، کە مرۆڤی باوەڕدار لە ڕێگەی ئەشکەنجەدانی جەستەیەوە دەریدەبڕێت، بەوەی ئەو جەستەیەی لا بێنرخە. هەر لێرەدا تراجیدیا لە خەفەت جودا دەکاتەوە. پێی وایە ڕەشبینیی (شۆپێنهاوەر) دەستهەڵگرتنە لە ژیان و عەدەمیەتێکی نەگەتیڤە، لە کاتێکدا خۆی، واتە (نیتشە) لە تراجیدیاکانی یۆناندا خودی ژیان دەبینێت. پێشتر لە بارەی

تراجیدیاوە نووسیومە، کە ئەو فیلەسۆفە چەند شەیدایەتی. بە پێویستی نازانم ئێستا بۆی بگەڕێمەوە. ئەو تێڕوانینەی (نیتشە) لە سەرەتای سەدەی بیستەمەوە تا ئەمڕۆ بەردەوام لە مێژووی فەلسەفەدا بووەتە مایەی مشتومڕ، کە ئێمە لێرەدا نە بواری ئەوەمان هەیە باسیان بکەین و نە بە پێویستیشی دەزانین، بەڵام ناکرێت ئاماژە بە فیلەسۆفێکی دیکە نەکەین، کە ئەویش (ئەلبێرت کامیۆ)یە و ژیانی بە ئەوە تەرخان کردووە، پێناسەی مرۆڤی یاخی بکات، بە تایبەتی لە کتێبی (مرۆڤی یاخی: The Rebel)دا. مرۆڤی یاخی دژی ڕۆتینی ڕۆژانە و ژیانی ساردوسڕە لە جەنگدایە. بە هیچ لێکدانەوەیەکی ئەم گەردوونە ڕازی نییە، چونکە ئەو لێکدانەوانە خێرا بە وەهم دەگۆڕێن و بەرگە ناگرن، بۆیە وەک کەسێکی نامۆ خۆی دەبینێتەوە و هاوکات پرسیاری (ئایا ئەم ژیانە شایانی ئەوەیە تێیدا بمێنمەوە؟) لە بەردەمیدا قوت دەبێتەوە، کە هەر لێرەدا هەستی بێهوودەیی (Absurdity)ی لا سەر هەڵدەدات. کەواتە بێهوودەیی لەو بۆشایی و ماندووێتییەدا دەرفەت دەهێنێت و خۆی دەخزێنێتە ناو هۆشیاریی مرۆڤەوە. ئەوەی پەیوەندیی نێوان مرۆڤ و گەردوون دادەمزرێنێت، بێهوودەییە. هەر کاتێ هۆشیاریی مرۆڤ کەوتە گەڕ، خێرا بێهوودەیی ئەم گەردوونەی بۆ دەردەکەوێت و چارەنووسی خۆی بە تاریکی دەبینێت، بەڵام هەر ئەوەیش یاخیبوون بەرهەم دەهێنێت و ئارەزووی گۆڕانکاری لای ئەو مرۆڤە دەنێتە دی، لە کاتێکدا (کامیۆ) پێی وایە تەنیا مرۆڤە لەم گەردوونەدا ئەو دۆخەی ناوێت، کە تێیدایە و (بوون: وجوود)ی خۆی لە یاخیبووندا دەدۆزێتەوە. (من یاخیم، کەواتە هەم). ئایا (بوون) لە پێش (یاخیبوون)ـەوەیە، یان بە پێچەوانەوە؟ وەڵامەکەی: هەردووکیان پێکەوە هەن. ئاماژە بە چەند جۆرێکی یاخیبوون دەکات: یەکەمیان، یاخیبوونی میتافیزیکی، کە یاخیبوونێتی لە چارەنووسی خۆی و تێکڕای گەردوون. کەلە (نا) بەو سەردارە دەڵێت، دەیچەوسێنێتەوە و مافی زەوت کردووە، بەڵام دووەمیان، یاخیبوونی مێژووییە، کە بۆ ئازادی و دادپەروەری ئاڕاستەیە. یاخیبوونی سێیەم، یاخیبوونی هونەرییە، کە هونەرمەند لە ڕێگەی هونەرەوە هەست بە ناتەواوییەکانی گەردوون دەکات، ئەو گەردوونەی هەمیشە ناتەواوە و بە هیچ شتێک پڕ نابێتەوە. یاخیبوون لە شۆڕش گەورەتر و فرەوانترە، کە (کامیۆ) هەوڵی داوە بە وردی ئەوە لە بەرژەوەندیی مرۆڤی یاخیدا یەکلا بکاتەوە. مرۆڤی یاخی زۆر لە شۆڕشگێڕ هۆشیارترە، بگرە خودی شۆڕشگێڕ تێدەپەڕێنێت. ئەگەر شۆڕش لە ناو بیرۆکەیەکدا چەکەرە دەکات، ئەوە یاخیبوون جووڵەیە و لە ئەزموونی کەسێتییەوە سەر هەڵدەدات، تا لەوێوە بە بیرۆکە بگۆڕێت. شۆڕش مرۆڤ دەکاتە ماتەریاڵێک بۆ مێژوو، لە کاتێکدا یاخیبوون جەخت لەسەر مرۆڤایەتی

دەکاتەوە و ناهێڵێت سروشتی مرۆڤ ملکەچی هیچ هێزێک ببێت. بەم شێوەیە یاخیبوون کارێکی داهێنەرانەیە و بە دامەزراندنی خودی مرۆڤە، بەڵام شۆڕش بە (نیهل) ئاڕاستەیە و پەنا بە تیرۆر دەبات، بگرە دەگاتە ئەوەی مرۆڤ بکاتە کۆیلە. هەر لە کتێبی (مرۆڤی یاخی)دا ڕەخنە لە چەمکی شۆڕش دەگرێت، کە تێیدا ماناکان ئاوەژوو دەکرێنەوە، بەوەی لە جیاتیی ئەوەی ئازادیی مرۆڤ فرەوان بکات، سنووری بۆ دادەنێت. بەم شێوەیە ڕەخنەی توند لە ئایدیۆلۆجیای کۆمۆنیزم و فاشیزم دەگرێت. وەک دەبینین مرۆڤی یاخیی (کامیۆ) ڕوویەکی دیکەی (مرۆڤی باڵا)ی (نیتشە)یە و هەردووکیان لەوەدا یەک دەگرنەوە، کە دژی ئەو هێزانەن، دەکەونە دەرەوەی خۆیانەوە و دەیانەوێت ویستیان لێ بستێننەوە. لێرەوە دەڕوانینە (قوتابیی ڕزگاری)، کە بە یەکەمجار وەک بوونەوەرێکی یاخی لە مێژوودا دەردەکەوێت. بێگومان بە شێوەی گشتی مەبەستم سەرجەم لاوی یاخیی هەشتاکانە لە هەموو شارەکاندا، بەڵام لێرەدا (قوتابیی ڕزگاری) تایبەت کراوە. ئەوانە ئاستی (مرۆڤی شۆڕشگێڕ)ی چەکداری شاخەکان تێدەپەڕێنن و دەگەنە ئاستی (مرۆڤی یاخی)ی سەر شەقامەکان. واتە یاخیبوونی ئەوان تەنیا لە ئاستی فۆرمی سیاسیدا نییە، بەڵکوو یاخیبوونە لە کەلتوورێکی داڕزاو بە هەموو فۆرم و ئاڕاستەکانییەوە. ئەوە خۆشەویستیی ژیانە، نەوەک ڕق لە ژیان، پاڵ بە (قوتابیی ڕزگاری)یەوە دەنێت ڕووبەڕووی هێزێکی دڕندەی وەک بەعس ببێتەوە. ئەو هێزەی (قوتابیی ڕزگاری) بە دەستی هێناوە، سەرچاوەکەی هەر ئەو خۆشەویستییەیە بۆ ژیان، بەڵام ئەو خۆشەویستییە ئەگەر لە لایەک بەرهەمی هۆشیارییەکەی بێت، ئەوە هاوکات خۆیشی هۆکارە بە بەرهەمهێنانەوەی هۆشیاریی زیاتر. ئەو هۆشیاری و خۆشەویستییە دوو فاکتەرن، کە وایان کردووە (قوتابیی ڕزگاری) خودی خۆی دوور لە وەهمی مژدەدەرەکان دابمەزرێنێت. (قوتابیی ڕزگاری) کاتێ ڕاپەڕی، ئاگرەکەی (زەردەشت)ی بە دەستەوە گرتبوو، نەوەک خۆڵەمێش، پێچەوانەی داعش و سەرجەم ڕەوتە هاوشێوەکانی، کە خۆڵەمێشیان هێنا، تا ئاگری پێ بکوژێننەوە و جوانیی ژیان بە چادری مەرگ دابپۆشن. (ئەمڕۆ)یان بێنرخ کرد و مژدەی (سبەی)یەکی نادیاریان پێ داین. ڕاپەڕینی لاوانی بەهاری هەشتاودوو ئاماژەیەکی زەقە، کە ئەمە هۆشیارییەکی نوێمان هەیە و دەبێت مێژوویەکی جیاوازی پێ دروست بکەین. ئەوانە بەوە دەناسرێنەوە، کە لە کەلتووری پەرستن و پیرۆزی دوور کەوتوونەتەوە. هەموو ئەو سیمبۆڵانەی پێشتر تا ئاستی خواوەندەکان بەرز دەکرانەوە، لای ئەوانە نەک هەر بەر ڕەخنەی توند دەکەون، بەڵکوو دەبنە بابەت بۆ گاڵتەجارییش. (قوتابیی ڕزگاری) کارەکتەرێکی دڵخۆشی ڕووگەشی ژیاندۆستە و هەر بە ڕاستی لەسەر

زەویدا سەما دەکات. (کامیۆ) پێی وایە ئەو یاخیبوونە لە ئاستی تاکەوە بۆ ئاستی کۆمەڵیش دەگوازرێتەوە، بە ئەوەی تاکەکان خودی خۆیان لە دەست بدەن، بۆیە (من یاخیم، کەواتە هەم) دەچێتە ئاستی (من یاخیم، کەواتە ئێمە هەین). ئەو خەسڵەتە لە (ڕزگاری)دا بە دی دەکرا و ئەو ئەتمۆسفێرە ئازادەی دروست بووبوو، بەرهەمی (ویستی هێز)ی (قوتابیی ڕزگاری) بوو.

د. شوان: با لەو ئەتمۆسفێرە دوور نەکەوینەوە و کەم بدە لێت بپرسم تۆ وەک ئەوەی ڕۆماننووسیت، چۆن دەتوانیت وێنەیەکی ئەودەمی قوتابخانەی ڕزگاری و قوتابیی ڕزگاریمان بخەیتەوە بەر چاو؟

کاروان: ئەمە کاتێ دەڵێین ئەو ئەتمۆسفێرە بەرهەمی یاخیبوونە، هاوکاتیش دەبینین، کە لەناو ئەو ئەتمۆسفێرەدا دیسان گیانی یاخیبوون دروست دەبێت و پتر گەشە دەکات. هەموو جووڵەیەک جیاوازی بەرهەم دەهێنێت، بۆیە دوای هەر جووڵەیەک ئێمە پێ دەخەینە قۆناغێکی نوێوە. بە مانایەکی دیکە، تەنیا لە ڕێی جووڵەوە دەتوانین بە ڕووبەری دیکەی نەزانراو بگەین. هەتا جووڵەکان گەورەتر بن، بەرهەمیشیان گەورەتر دەبێت. لاوی هەشتاکان لە ڕێگەی ڕاپەڕینەوە ڕووبەرێکی تەواو نەزانراویان دەرخست. ئەو بەعسەی لانی کەم لە بەهاری حەفتاوپێنجەوە وای پیشان دەدا کەوەکە و هێز نییە جارێکی تر لە دەنگە چێوی نزیک ببێتەوە، لەسەر شەقامەکاندا کرایە گاڵتەجاڕ. گرنگە لێرەدا بڵێین ڕاپەڕین تێکڕای باشووری کوردستانی گرتەوە و قوتابیی ئەو شارانە لە زانکۆی سەڵاحەدیندا ڕۆڵی گەورەیان تێدا بینی. سلێمانی، کە مێژوویەکی نەپساوەی لە ڕووبەڕووبوونەوەی ستەمدا هەبووە، هاوکاتی هەولێر ڕاپەڕی. (شاری من جوانە و شاری تۆ ناشیرینە)، لەو سەردەمەدا نەک هەر نەبوو، بگرە پێچەوانەکەی دەبینرا. بیرکردنەوەیەکی وا لە مرۆقی یاخیی ئەو ڕۆژگارە زۆر دوور بوو، کە ئەمڕۆ جەماوەری دەستەمۆکراوی پارتییە سیاسییەکان پێوەی خەریکن. نووسەر و ڕۆژنامەنووسە مووچەخۆرەکانیش لێرە و لەوێ ئەو جەماوەرە لە دژی یەک هان دەدەن. لاوانی ڕاپەڕیو بۆ یەکەمجار لەو ڕۆژگارەدا بە ڕاستی زانییان تامی ئازادی چییە، چونکوو ڕاپەڕین تەعبیری لەو تینوویەتییە دەکرد، کە بە ئازادییان هەبوو. وەک پێشتر گوترا ڕاپەڕینی بەهاری هەشتاودوو قوتابخانەی ڕزگاریی کردە ناوچەیەکی ئازادکراو و یەکێتیی قوتابییانی بەعسی هەڵگرت. کاتێ دەڵێین ڕاپەڕین جیاوازیی هێنا، مەبەستمان هەموو ئاستەکانی جیاوازییە. بەر لە هەرچی ئەو سنووربەندییەی نێوان قوتابی و مامۆستا نەما. واتە پێوەندییەکە لە فەرمانەوە بە

ھاو□ی□تی گۆڕا. نەدەکرا مامۆستا بەھایەکی بەرز بۆ قوتابییەک دانەنێـــت، کە بە دەســـتی ڕووت ڕووبەڕووی یەکێــک لە دڕنـــدەترین ڕێژیمەکانی دنیا بووبێتەوە و تێکی شکاندبێت. ھاوکات قوتابی زیاتر متمانەی بە مامۆستایەک دەکرد، کە نەک ھەر لە دژی نەوەستاوەتەوە، بەڵکوو پشتگیرییشی کردووە. بەشداریی ھەندێک مامۆستا لە سنووری قسە دەرچوو و گەیشتە ئەوەی بە کردەوە ناڕەزاییی خۆیان دەرب□ن. ئاستی خوێندن زۆر ھەڵکشا، چونکە ھۆشیارییەکی نوێ لای قوتابی و مامۆســـتا ھـــاتە کـــایەوە. ئەو ئـــازادییە وای کـــرد لە ســـنوورێکی فرەوانـتـردا گفتـوگۆ بکـەیـن، بگـرە خۆمـان تەنیـا بەو کتێبـانەوە نەبەستینەوە، کە وەزارەتی پەروەردە سەپاندوونی، بەڵکوو زیاتر پشت بە کتێبی تر ببەستین. لە ھەندێک قوتابخانەدا قوتابی تەنیا ئەو کاتە بەڕێوەبەری دەبینی، کە یاسای خوێندنی دەشکاند و مامۆستا بە مەبەستی سزادانی دەیناردە ژوورەکەی، بەڵام بەڕێوەبەری ئێمە وەک گوترا بە دەستی خۆی کاسێتی گۆرانیی دەخستە سەر ڕیکۆردی□ر، تا قوتابییـــان بە بۆنەی ڕاپەڕینەوە ھەڵبپەڕن. مـــن و ھاوڕێکـــانم لە گۆڕەپانی قوتابخانەدا نوکتەمان بۆ بەڕێوەبەر گێڕاوەتەوە. ل□ بارەی ئەدەب و سیاسەتەوە گفتوگۆمان لەگەڵدا کردووە. ھەمان شت لە پۆل لەگەڵ مامۆستاکانیشدا. بۆ نمـوونە جارێکیـان ل□ بـارەی شیعرێکـی (جەمیل ڕەنجبەر)ەوە گفتوگۆمان دەکرد، کە (یووسف دەرگەڵەیی) ل□ گ□قارێکدا سەرنجی خۆی لەبارەیەوە نووسیبوو. ئەمیان لە شاخ گیانی بەخت کردبوو، ئەویان لە سێدارە درابوو، کە ھیچ کەس بۆی نەبوو ناویان بھێنێت. (مامۆستا قاسم کۆیی فیزیا)، (مامۆستا ئیسماعیل شوکری مێژوو)، (مامۆستا موحسینی ئینگلیزی)، (مامۆستا نوورەدەینی عەرەبی)، (مامۆستا محەمەد ئیسماعیلی مێژوو)، (مامۆستا پەترۆس فرەنسیسی ماتماتیک)، (مامۆستا مۆفەقی ئینگلیزی)، (مامۆستا ڕۆستەم باجەلانی کوردی)، (مامۆستا عەلی بەگ باییزی فیزیا)، (مامۆستا بەندەر عەلی ئەکبەری عەرەبی)، (مامۆستا سەڵاحی وەرزش)، (مامۆستا ئەفرامی مێژوو)، (مامۆستا وریا بەھائەدینی ماتماتیک)، (مامۆستا عەبدولسەلامی کیمیا) و کۆمەڵێکی تر بە ئاشکرا دژی بەعس و ھەموو سیمایەکی کەلتووری داڕزاوی کۆمەڵگە بوون. (مامۆستا فریاد بیلال) بە شێوەیەک باسی دڕندەیی ڕێژیمی دەکرد، وات دەزانی لەو شاخانەیە و لە ڕادیۆوە دەنگی دەبیستیت. شتێکی سەیر نییە، کە لە ڕاپەڕینی (1991)دا یەکێ لەو مامۆستایانەی سنگیان دەدەنە بەر گولـ□ـ□ی بەعس و گیانیان بەخت دەکەن، (مامۆستا بەھرام جەمیل)ی (ڕزگاری) بێت. وەک گوتمان ھەر جووڵەیەک دەبێتە ھۆی دروستبوونی ھۆشیاری، بەڵام ھەر ئەو ھۆشیارییـە بەرھەمھاتووە جارێکی تر بۆ ھۆکار دەگۆڕێت و جووڵەی تر بە دوای خۆیدا دەھێنێت. ململانێی فیکری وای کردبوو

بەچوونەکانمان بەر یەکتر بکەون، کە ئەو بەریەککەوتنە دەبووە هۆی ئەوەی خودی خۆمان ڕوونتر ببینین، چونکوو وەک (هیگڵ) پێی وایە هۆشیاری لە ئەنجامی ئەو ململانێیەوە گەشە دەکات، مادام بەر هۆشیارییەکی تر دەکەوێت، کە لەوەی جیاوازە. لێرەدا دەکەوینە بەردەم پێوەندیی تاک بە دەوروبەرەوە. هەتا ئەو دەوروبەرە زیاتر هەڵگری ڕەگەزەکانی ململانێ بێت، ئەو تاکە زیاتر دەجووڵێت و پتر لەگەڵ هۆشیاریی خۆی و هیی (ئەوانەی تر)دا ڕووبەڕووی گرفت دەبێتەوە. من خۆم هەر کاتە لەو گفتوگۆیانەدا هەستم دەکرد ئاگاییی ترم پێویستە، دەچووم بیرم دەکردەوە و بە دوای سەرچاوەدا دەگەڕام. ناوی کەمێک کتێبی گرنگم زانین و باسی دەیانیشم لە زمانی هاوڕێکانمەوە بیستن. بۆ نموونە جارێکیان لە بارەی (ئەکزیستەنشالیزم مرۆڤایەتییە)ی (سارتەر)ـەوە گفتوگۆ دەکرا. چووم ئەو کتێبەم بە عەرەبی پەیدا کرد و چەند ڕۆژ خەریکی خوێندنەوەی بووم، کە دەتوانم بڵێم شتێکی وای لێ تێنەگەیشتم، بەڵام سەرەتایەکی گرنگ بوو، تا زیاتر لە فەلسەفە نزیک ببمەوە و بە چاوێکی جیاوازتر بخوێنمەوە، بگرە جیاوازتر لە خۆم و لە دەوروبەرم بڕوانم، کە ئەمە لە نووسیندا بۆم بووە پاڵپشتێکی گەورە. قوتابیی ئەو سەردەمە زۆر لە هەندێک نووسەری ئەمڕۆی زیاتر دەخوێندەوە و قووڵتر بیری دەکردەوە. لەگەڵ ئەوەیشدا جیاوازیی فیکریمان هەبوو، کە هەندێجار دەگەیشتە ئاستی تووڕەییش، بەڵام وەک لە پێشەکیی کتێبی (ڕاگەردان)دا نووسیومە ئەو جیاوازییە بە ئاڕاستەی دروستدا دەچووە پێشێ. ئەمە ئەوەی دەگەیاند لاوی ئەو سەردەمە هۆشیاریی بەرز و خەونی گەورەی هەبوو. هەر یەکەی دەیزانی دژەکەی خەریکی چییە و ماڵەکەی، بگرە گیرفانەکانی پڕن لەو نووسینانەی قەدەغە کراون، بەڵام ڕژێم لە هاوکێشەکەدا هەر تەواو کرابووە دەرێ. ئەو دۆخە لانی کەم تا ناوەڕاستی هەشتاکان درێژەی کێشا.

د. شوان: وەک ئەودەمیش سەرنج دەدرا قوتابیی ڕزگاری زۆر پابەندی خوێندنی فەرمی نەبوو، بەڵکوو پتر بە لای ڕابواردن و گاڵتەوگەپدا دەچوو. خۆیشت ئاماژەت پێ کرد زیاتر خەریکی هەڵپەڕین و گۆرانی بوو لەوەی مشووری خوێندن بخوات. بە لاکەی تریشدا خوێندنەوە و گفتوگۆ چ لەناو قوتابخانە و چ لە دەرەوەیشدا دوو خەسڵەت بوون، قوتابیی ڕزگارییان پێ دەناسرانەوە. ئەمانە چۆن لێک دەدەیتەوە؟

کاروان: بەگشتی لاوانی ئەو سەردەمە بەو خەسڵەتانە دەناسرانەوە، بەڵام ڕزگاری تایبەتمەندێتیی خۆی هەبوو. چەند ساڵێ لەمەوبەر (دڵشاد خدر)ی هاوڕێی منداڵیم لە دانیشتنێکدا پرسیارێکی نزیک

لەمەی لێ کردم، کە ڕەنگە ئێستا وەڵامەکەم گ□□ا□□کی وای بەسەردا نەها تبێت. ڕاستییەکەی من بەشێکی هۆکارەکەی بۆ لایەنی سۆسیۆڵۆجی دەگەڕێنمەوە، کە زۆرینەی (قوتابیی ڕزگاری) سەر بە چینی ناوەڕاستی کۆمەڵگە بوون. ئەو چینە لانی کەم لە سەدەی نۆزدەمەوە تا ئەمڕۆ بووەتە جێگەی سەرنجی فیلۆسۆف و کۆمەڵناسان. بەوەدا ئەندامانی ئەو چینە پێگەی جێگیریان نییە، کە هەمیشە لەنێوان چینی هەرەژێرەوەی کۆمەڵ و چینی هەرەباڵادەستیدا لە جووڵەدان، ئاگایی و هۆشیاریی فرەوان بە دەست دەهێنن. خۆیان لە زۆر بواری وەک ئەدەب، هونەر، سیاسەت، وەرزش، ئابووری و هیی تر دەدەن. گیانی سەرچڵییان گەورەیە. ژنانی ئەو چینە بوون لە کوردستاندا هاتنە دەرێ و پەنایان بۆ خوێندن برد. بوونە مامۆستا و فەرمانبەر. خۆیان خزاندە ناو بواری وەرزش و هونەرەوە. ئەو جووڵەیە هەمیشە وای کردووە ئەوان ترس و نیگەرانییان هەبێت، کە ئەو دوو ڕەگەزە پاڵنەری گۆڕانکارین، چ لە ئاستی تاک و چ لە ئاستی کۆمەڵدا. ئەندامانی چینی ناوەڕاست بە ترسەوە لە ڕابردوو دەڕوانن، بەڵام هاوکات گەشبینانەیش چاو دەبڕنە ئایندە، بۆیە بە جارێ هەرسێ ڕەهەندی کاتیان لە بەر چاوە. لەگەڵ هەر ڕووداوێکدا دۆخی ئەوان دەگۆڕێت. وەک بینیمان لە سەرەتای ڕاپەڕین و لە گەرمەی ئابلۆقەی ئابووریدا بەشی زۆری مامۆستا، فەرمانبەر، پزیشک و ئەندازیار لە بازاڕەکاندا بوونە دەستگێڕ، بەڵام بەشێکیشیان لە حزبەکاندا پلەیان پێ درا و خێرا بۆ سەرەوە هەڵکشان. مێدیای حزبەکان ئەوان بە دەستیانەوە گرت. واتا تیفی، □□زنام□ و گ□قارەکانیان هەر بەوان سپێردران، چونکە شارەزان و لە فریودان (دێمەگۆگی) دەزانن. پێشتر لە کاتی شەڕی عێراق و ئیراندا گورزی گەورەیان بەر کەوت، بەوەی بۆ بەرەکانی شەڕیان بردن، کە ئەنجام بەشێکیان گیانیان لە دەست دا، بەشێکیان لە کار دەرکران و خۆیان شاردەوە، بەڵام هەندێکیشیان لە دامودەستگەکانی دەوڵەت و حزبدا پێگەیان بەرز بووەوە. بەشێکی زۆری ئەندامانی ئەو چینە یاخی دەبن و شۆڕش هەڵدەگیرسێنن، بەوەی ئارەزووی گۆڕانکاریان هەیە، بەڵام هەر ئەندامانی ئەو چینەیشن دەبنە پاشتی گ□ور□ی د□س□□اتە دیکتاتۆرەکان، بەوەی خاوەنی شارەزایین و دامودەستگەکان پێویستیان پێیانە. وەک سەرنج دەدەین ئەو چینە بەردەوام لە هەڵکشان و داکشاندایە، کە ئەوە بزوێنەری ئەندامەکانیەتی، بەوەی دۆخی جیاوازی سایکۆڵۆجی دەبینن و لە هەر جووڵەیەکدا ئاگایی و هۆشیارییان گەورەتر دەبێت. ئەندامانی چینی ناوەڕاست خۆیان دەخزێننە ناو بواری پەروەردە و خوێندنەوە، چونکە لەوێدا دەتوانن کار بۆ بەدەستهینانی خەونەکانیان بکەن. (پییر بۆردیۆ)ی کۆمەڵناس پێی وایە بەشێکی زۆرکەم لە ئەندامانی چینی

ژێرەوە دەتوانن لە خوێندن بەردەوام ببن و بگەنە زانکۆ، بەڵام ئەندامانی چینی ناوەڕاست و هیی چینی باڵادەست دەست بەسەر ئەو بوارەدا دەگرن و ئەوەی دەیشخوێنرێت، هەر کەلتووری ئەوانە، کە بە (دەستەڵاتی سیمبۆلی: Symbolic power) ناوی دەبات. ئەوانە هەر وەک (بۆردیۆ) پێی لەسەر دادەگرێت باری داراییان باشە و وەک ئەندامی چینەکانی ژێرەوە گرفتی خوێندنیان نییە. بەم شێوەیە دامودەستگەی خوێندن شێوازی زمان و کەلتووری چینە نەدارەکان پشتگوێ دەخات، کە ئەمە (توندوتیژیی سیمبۆلی: Symbolic violence)یە، بەوەی نەک هەر شێوازی زمان و کەلتووری چینە باڵادەستەکانیان بەسەردا دەسەپێنێت، بەڵکوو ڕەوایەتییشیان پێ دەدات. ئەگەر لێرەوە بە (قوتابییانی ڕزگاری) بڕوانین، دەبینین زۆرینەیان ڕۆڵەی چینی ناوەڕاستی کەمەڵن، کە تا ڕادەیەک لە ڕووی ئابوورییەوە بێگرفتن و دەتوانن بخوێنن. وەک گوترا ئەندامانی ئەو چینە دەکرێت یەکێ لەو دوو ئاڕاستەیە بگرن، یاخیبوون لە دامودەستگەکانی دەوڵەت، یان بەدەستەوەگرتنیان، کە لە هەردووکیان شارەزان. (قوتابییانی ڕزگاری) بە گشتی ئاڕاستەی یەکەمیان هەڵبژاردبوو. یاخیبوونی ئەوان تەنیا لە سنووری سیاسەتدا نەبوو. بە مانایەکی تر، ئەوان تەنیا لە فۆرمێکی دیاریکراوی کەلتووری کۆمەڵ یاخی نەبوون، بەڵکوو فۆرمی کۆمەڵایەتی، فەرهەنگی، ئابووری، مێژوویی و ئەوانەی تریشیان بە کۆن دەزانی و دەیاندایە دواوە. وەک پێشتر گوترا تینوێتیی ئەوان بە ئازادی، هەڵسووڕێنەری ئەو یاخیبوونە بوو. لێرەدا پێم خۆشە نموونەیەک بهێنمەوە. لە ئاهەنگێکی قوتابخانەدا هاوپۆلێکمان بە (شیعر!)ێکی پێکەنیناوی هێرشی کردە سەر ئەو لاوانەی لە دابونەریتی باپیران لایان داوە. دەیگوت ستایلی جلوبەرگ، هیی قژ و هیی قسەکردنیان مایەی شەرمەزارییە. (شیعر!)ەکە هەر بە ڕاستی پێکەنیناوی بوو، بەڵام نەک هەر نەیخستنە پێکەنین، بەڵکوو ناڕەزایی زۆری لێ کەوتەوە. (شوان چاوشین)، کە یەکێک بوو لە قوتابییە یاخییەکان و لە ڕاپەڕینی بەهاری هەشتاودوودا ڕۆڵی گەورەی هەبوو، گوتی: (تەنیا ئەوانە دەتوانن ڕێز لە ئازادیی تاک بگرن، کە نرخی ئازادییان زانیوە، دەنا مرۆڤی کۆیلە مادام ئازادی ناناسێت، ئاسانە بەر لەوەی شەق لە ئازادیی ئەوانەی تر هەڵبدات، هیی خۆی بەنرخ بکات). من ئەگەر لە ژیانمدا چەند گوتەیەک ڕایانگرتبێتم و وایان لێ کردبم قووڵ بیر بکەمەوە، ئەوە یەکێکیانە. دواتر زانیم (شوان چاوشین) بەر پەلاماری بەعس کەوتووە و شاری جێ هێشتووە. مەبەستم لە هێنانەوەی نموونەکە، ئەوەیە، کە (قوتابیی ڕزگاری) هۆشیار بوو و هۆشیارییەکەیشی بەرهەمی خوێندنی فۆرمی نەبوو، بەڵکوو هیی خوێندنەوەی خۆی بوو.

پێشتریش گوتم گفتوگۆکان کاریگەریی گەورەیان لەسەر من و هاوڕێکانمدا هەبوو. (ئەنوەر عومەر سلێمان)، (وەلی مەحموود)، (ئەحمەد جەواد)، (بەختیار ئەحمەد شێخە)، (هەژار ئەحمەد شێخە)، (سەرهەنگ ئەحمەد)، (یووسف کەریم)، (عیسا تاهیر سوڵتان)، (ئومێد گەمەشینی)، (نەجات فاتیح)، (حسەن ڕەشید)، (ئاسۆ مەلیک)، (پشتیوان بەکر)، (ئەحمەد محەمەد هەرتەلی)، (هەمزە ڕەشید)، (خەلیل ساڵح)، (ئاسۆ حامیدی)، (دڵشاد سدیق)، (خەسرەو کاوەس) و کۆمەڵێکی تر جگە لەوەی هۆشیاریی بەرزیان هەبوو، لە خۆپیشاندانەکانیشدا بوێریی گەورەیان دەنواند. بۆچی (قوتابیی ڕزگاری) هێندە شەیدای پێکەنین، هەڵپەڕکێ و گاڵتەوگەپ بوو؟ چونکە ئەوانە وەک لای (نیتشە)ی فیلەسۆف بینیمان خەسڵەتی مرۆڤی یاخین. جارێکیان (مامۆستا نەبیل)، کە یەکێک بوو لە مرۆڤە ڕۆشنبیر و یاخییەکانی ئەو سەردەمە، لە (کازینۆی دڵزار)دا بە (فرسەت زوبێر ڕۆژبەیانی)، (ئازاد ئەحمەد) و منی گوت (قوتابیی ڕزگاری) بەو پێکەنین و قسەخۆشییە دەناسێتەوە. ڕاستییەکەی ئەو دوو خەسڵەتە وایان کردبوو بەشێک لە قوتابیی قوتابخانەکانی تریش خۆیان بە هیی ڕزگاری بزانن، کە هەندێکیان کچ بوون. (گولیزار سەلیم) و دەستەخوشکەکانی ڕۆڵی کاریگەریان لە خۆپیشاندانەکانی ڕزگاریدا بینی. (سەڵاح جەوهەر)، کە یەکێک بوو لە ڕۆشنبیرە دیارەکانی ئەو سەردەمە و لە خۆپیشانداندا گیانی بەخت کرد، خۆیی بە (قوتابیی ڕزگاری) دەزانی. (دلێر ڕەسووڵ)ی یاریکەری ناسراوی باسکیتبۆڵ یەکێک بوو لەوانەی بە کردەوە پشتیوانییان لە ڕاپەڕینی (قوتابییانی ڕزگاری)دا دەکرد. (ئاسۆ حەیدەری)یش بە هەمان شێوە. دایکی (بەختیار ڕەحمان)ی هاوڕێی منداڵیم هاوکاتی خۆپیشاندان ئاڵایەکی هەڵکردبوو و بە هەرسێ زمانی کوردی، عەرەبی و تورکی هوتافی دەکێشا. هەندێک لەو قوتابییانە تەمەنیان نەدەگەیشتە شانزدە و ڕووبەڕووی چەکدارانی بەعس دەبوونەوە. (نەوزاد حەمەشەریف: نەوزاد زانکۆ)، (دلێڤان محەمەد سەرسپی)، (زیاد سەعید خدر)، (بەدران عەزیز فەرحان)، (مەریوان نووری دزەیی) و زۆری تر هێشتا سیمای منداڵانەیان پێوە دیار بوو، کەچی سینگیان دەدایە بەر گوللە. ژنانی گەڕەکمان دەیانگێڕایەوە، چۆن حەوت هەشت ئەمن ڕووبەڕووی (یاسین عەزیز عەزیز) بوونەتەوە، کە ئەودەم لە پۆلی چوارەمی ئامادەییدا بوو. (قوتابیی ڕزگاری) لە گەرمەی ڕووبەڕووبوونەوەکاندا لە گاڵتەوگەپی خۆی نەدەکەوت، کە هەر یەکەمان کۆمەڵێک نوکتەی ئەو سەردەمەمان لە بیر ماون. بەڵێ، تۆ چاک سەرنجت داوە، کە (قوتابیی ڕزگاری) پێبەندی خوێندنی فەرمی نەبوو، چونکە ئەو خوێندنە تەنیا ژیانی ساردوسڕی دەگەیاند، کە ئەوە لەگەڵ ئارەزووی مرۆڤی یاخیدا نایەتەوە، بەڵام وەک پێشتریش

گوتم لە ئەتمۆسفەری ڕاپەڕینی هەشتاودوودا دەیان کتێبم ناسین و لە گفتوگۆکاندا بەر زۆر چەمکی نوێ کەوتم. لەو قوتابییە هەشیارانەی ئەودەم هەم لە قوتابخانە و هەم لە دەرەوەدا دەمبینین و گفتوگۆم لەگەڵدا دەکردن، (هەور ئەبوبەکر سدیق)، (ڕۆستەم حەمەد)، (خدر عەبدولڵا)، (موئەیەد عەبدولڵای هونەرمەند)، (خەلیل محەمەد ڕەزا)، (محەمەد کرمانج)، (وریا ساڵەیی)، (ئازاد کەریم چاوشینی شەوەکار)، (فەرهاد هەیواز)، (ڕەبین شەمامکی)، (هاوار قادر)، (ئیدریس عەباس)، (گەیلان حەسەن)، (ئازاد محەمەد حەسەن)، (پشتیوان حسەن)، (دڵشاد مەجید)، (نەوشاد محەمەد)، (حەمید ساڵح)، (ڕۆستەم یاسین)، (ئەحمەد عەزیز)، (مەغدید قومبەلە)، (مەجید عەبدولڵا)، (سەرکەوت عەوڵا)، (سەرکەوت عەزیز)، (حسەن واحەد)، (فەریق ئەبوبەکر)، (بەحری حەسەن)، (فەلاح حەسەن)، (ڕەمەزان محەمەد)، (جەبار عەوڵا)، (سەلام عەوڵا)، (فارس هەمزە)، (فەتحی کەریم)، (فەیسەڵ حەسەن)، (عومەر عەبدولڵا)، (زەیتە شەمسەدین)، (محەمەد جەواد)، (شوان محەمەد)، (موسلیح ئیسماعیل)، (شۆڕش دەرگەڵەیی)، (نەجات محەدین)، (ئیبراهیم حەسەن)، (سوداد کەمال)، (عیماد کەمال)، (وشیار مەولوود)، (ڕەشاد جەلال)، (فەتحولڵا شەخانی)، (شەرکە حەمید)، (ئومێد مستەفا)، (فەرهاد مەولوود)، (کەمال عوسمان خدر)، (سەمەد محەمەد عەلی)، (تەنیا عەبدولکەریم)، (ئەنوەر ئیبراهیم)، (ماجید سەعید)، (فوئاد ئەبوبەکر)، (ئەحمەد قەندیل)، (قەرەنی ئەحمەد)، (قاسم جەعفەر)، (فەرهاد دیبەگەیی)، (فەتحی مودەریس)، (کامەران تاهیر)، (کامەران خالید)، (دلێر فەرحان) و زۆری تر بوون. بێگومان لەگەڵ بەشێک لەوانەی پێشتریش ناویان هات. هەندێکیان لە ڕێکخستنەکانی ناو شاردا لەگەڵم بوون. چیرۆکی (خولەکانی فەرکردن)م، کە وەک گوترا لە ناوەڕاستی هەشتاکاندا نووسیوە، پێشکەشی زۆر لەو قوتابییانەم کردووە. ئەوەی من لەبارەیانەوە دەیڵێم، پێوەندیی بەو کاتەوە هەیە، کە دواتر هەر یەکەی چ گەڕانێکی بەسەردا هاتووە، ئەوە باسێکی دیکەیە. وەک سەرنجیش دراوە بەشێکی قوتابییە یاخییەکانی (ڕزگاری) تا ئەمڕۆیش بەو جوانییەیان دەناسرێنەوە. دەزانم زۆریشیانم لەم کاتەدا نایەنەوە یاد.

د. شوان: لە چیرۆک و ڕۆمانەکانتدا بایەخی زۆرت بە ناوی کارەکتەر داوە، تەنانەت لە گفتوگۆ و گوتارەکانیشتدا لەبارەی گرنگیی ناو لە ئەدەبی گێڕانەوە دواویت. جگە لەو ناوانەی ئاماژەت پێ کردن، چەندی ترت هەر لە ئامادەییی ڕزگاریدا لە بیر ماون؟

کاروان: وەک گوتم (ڕزگاری) ڕووبەرێکی گەورەی یادەوەریی منی داگیر

کردووە. لەو چوار ساڵەدا زۆر کەسم ناسین. هەندێکیان لە نزیکەوە و هەندێکیان لە دوورەوە. بۆ من (ڕزگاری) بریتییە لە منداڵی و گەورەییم. هەندێک لەو قوتابییانە هاوڕێی منداڵیم بوون، لەوانە (ڕزگار عەبدوڵڵا)، (وشیار عەبدوڵڵا)، (کەمال عوسمان تەها)، (ئەکرەم حسێن)، (سەرکەوت حەوێز کۆیی)، (سامان سلێمان)، (کەمال ڕەناس)، (بارام کەریم)، (ئەبوبەکر کەریم)، (سەمەد کەریم)، (بژار ئەنوەر)، (حەمەدەمین هیرانی)، (شوان سابیر)، (فازیل عەباس)، (موحسین محەمەد)، (کەریم حسێن)، (ڕزگار ئەنوەر)، (سەرهەنگ ئەنوەر)، (مەجید عەبدوڵڵا)، (زیاد کاکە) لە گەڕەکی سەیداوە و (برووسک حەیدەر) لە گەڕەکی جمهوری، کە ماڵی نەنکمی لێ بوو. هەندێکیان لە (قوتابخانەی زەوەری سەرەتایی) لەگەڵم بوون، لەوانە (تاریق ئەحمەد سەراج)، (سەردار ئەحمەد سەفی)، (زەسگ حەمەساڵح)، (عەبدولستار محەمەد وەیسی)، (نەوزاد عوسمان)، (ئازاد حەمید سەبری)، (کەریم کاکە)، (هەژار عەزیز)، (کامیل عەبدوڵڵا) و (کامەران سلێمان). هەندێکیانم لە ڕێگەی هونەرەوە دەناسین، لەوانە (نەجمەدین بابەکر) و (غازی عوسمان). هەندێکیانم لە دوورەوە دەناسین، لەوانە (قەیس حسێن ڕەسووڵ)، (وریا سەعدی)، (نزار کەمال)، (ڕزگار قادر)، (حەیدەر مەولوود)، (سالم سەلمان)، (وەلی ڕەشید)، (عەباس کەریم) و زۆری دیکە.

نیگاری کاریکاتێری لە ڕۆژنامەگەری منداڵاندا بەشی -1- … هەندرێن خۆشناو

سەرەتا پێمان باشە کە پەیوەندی نیگارە کاریکاتێرییەکان لە گۆڤاری منداڵاندا بە هونەری کاریکاتێرەوە دیاری بکەین، ئایا دەتوانرێت بە کاریکاتێر دابنرێت یان نا؟ بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە دەبێت بەراوردێك لە نێوان پێکهاتەی ئەم نیگارانە و پێکهاتەی کاریکاتێردا بکەین، کاریکاتێر پێکدێت لە شێوەکاری و کۆمیدیاوە، زێدەڕۆییش بەکاردێنێت لە وێناکردنی ئەو بابەتانەی کە باسیان لێوەدەکات، زۆرجاریش ئەو زێدەڕۆییە، زێدەڕۆییەکی

توێکاریانەیە، لە وێناکردنی بەشەکانی لەشی مرۆڤەوە، نیگارە کاریکاتێریەکانیش لە ڕۆژنامەگەری منداڵاندا پێکدێت لە شێوەکاری و زۆرجار زێدەڕۆییش بەکاردێنێت، بەڵام کۆمیدیا تێیدا مەرجی پێویست نیە، بۆیە پێمانوایە کە ناتوانرێت بە کاریکاتێر دابنرێت، پەیوەندیشی بە کاریکاتێرەوە لە بەکارهێنانی شێوازی زێدەڕۆییکردن دەبینێتەوە و زیاتر نا، ئەگەر ناوەڕۆکێکی کۆمیدیانەشی هەبێت، ئەم کۆمیدیایە واباوە کە پەیوەست بێت بەناوەڕۆکی بابەتە ئەدەبیەکە کە نیگارەکان هاوشانی بڵاودەبنەوە، بەڵام هەندێك چیرۆك لە گۆڤاری منداڵاندا پشت بە دەقی ئەدەبی نابەستێت و نیگارە کاریکاتێرییەکان بەسیەتی، ناوەڕۆکێکی کۆمیدیانەشی هەیە، ئەدی ئەم جۆرە چیرۆکانە دەچنە خانەی چ هونەرێکەوە؟ بەبێ گومان دەچنە خانەی کاریکاتێرەوە، دەتوانرێت بخرێتە خانەی کاریکاتێری کۆمیکس یان کاریکاتێری زنجیرەیی، بەمجۆرە سەرەڕای ئەوەی کە زۆربەی ئەو چیرۆکانەی کە نیگارە کاریکاتێرییەکان بەکاردێنن لە ڕۆژنامەگەری منداڵاندا بە شێوەیەکی روون ناچنە خانەی کاریکاتێرەوە، بەڵام زۆرێکی تر لەم چیرۆکانە بە شێوەیەکی روون بەشێکن لە هونەری کاریکاتێرەوە، سەرەڕای ئەمە و ئەوەشەوە ئەو چیرۆکانەی کە بە شێوەیەکی روون ئینتیمابوونیان دیارنیە، کەچی پەیوەندییەکی بەتین بە هونەری کاریکاتێرەوەی دەبەستێتەوە، کە تەنیا زێدەڕۆییکردن خۆی لە خۆیدا بریتیە لە بەلادانێك بەرەو کۆمیدیاوە.

پرسیاری یەکەمیش کە خۆی دەخاتە بەردەممانەوە، ئەوەیە کە بۆ ڕۆژنامەگەری منداڵان شێوازی کاریکاتێری بەکاردەهێنێت، تەنانەت ئەگەر ناوەڕۆکی بابەتەکانیشی کۆمیدیایی نەبن؟ بەبیروڕای ئێمەشەوە وەڵامەکە روونە، ئەویش شێوازی کاریکاتێریی نزیکترە لە هزر و خەیاڵی منداڵەوە، لە شێوازی نیگارکێشانی واقیعیەوە، لە وێناکردنی پاڵەوانەکاندا، لەمەش زیاتر بەکارهێنانی شێوازی زێدەڕۆییکردن ڕێ بە زیادکردنی دەربڕینی زیاتر دەدات بۆ روخساری پاڵەوانەکان، چ ئەرێنی بێت یان نەرێنی، پیرێژنە جادوکارەکە دەتوانرێت وێنابکرێت بە شێوەیەکی ناشیرین، و خراپەکارێکیش لە ڕێی زێدەڕۆییەوە دەتوانرێت کۆپ و چڕنوك و کلك و قۆچ و چەند شتێکی تریشی بۆ زیادبکرێت، کە خزمەتی دەقەکە دەکەن، هەروەها سەبارەت بە پاڵەوانی ئەرێنیشەوە، دەتوانرێت خەسڵەتەکانی دڵنەرمی و چاکی و بەهێزی و پیاوەتی، بە چەند هێڵێکی شێوەکاریانەی کاریکاتێریانە بخرێتە بەرچاو، کە شێوەکاری واقیعی لە توانایدا نەبێت. سەرەڕای ئەمانەش زێدەڕۆییکردن زیاتر سەرنجڕاکێشترە و تێنویتی خەیاڵی منداڵان دەشکێنێت، ئەندێشە و خەیاڵکردنەوەی منداڵ گەشەپێدەدات، کە هێشتا شتەکان بە شێوەیەکی کامڵ پێکنەهاتوون تێیدا، ئامانج و ئەو

ئەرکانەی کە کاریکاتۆریش جێبەجێیان دەکات لە رۆژنامەگەری منداڵاندا، لە شوێنێکی دیکە باسیان لێوەدەکەین، پێویستە لێرەدا بە شێوەیەکی بنەڕەتی باس لە تایبەتمەندی کارکردن بکەین لە گۆڤارەکانی منداڵاندا، منداڵ بوونەوەرێکە لە رووی عەقڵەوە پێکهاتەکەی ناتەواوە، توانایی هەڵهێنجان و دەرخستنی تا رادەیەکی زۆر لاوازە، هەروا قبوڵکردنی شتەکان لەلایەوە بە راستگۆیی و متمانەوە دەناسرێتەوە، بۆیە چەندین شت هەیە کە دەبێت هونەرمەندی کاریکاتۆریست لە رۆژنامەگەری منداڵاندا رەچاویان بکات لەوانەش: 1- وێناکردنی شتەکان. 2- جێبەجێکردنی نیگارەکان.

هەندرێن خۆشناو

یەکێک لە بیریارە مەزنەکانی مۆدێرنە (سیگمۆند فرۆید) … ڕاستی بەهادین

فرۆید لە مایسی (١٨٥٦) لە خێزانێکی جولەکەی دەستکورتدا لە دایک بووە، پاشان خێزانەکەی لە دەستی هەڵمەتی هۆلۆکۆست (دژەسامیەت) هەڵهاتون چون بۆ شاری (لەپزینگ)، پاشان دوای ماوەیەکی کەم لە ڤییەننا جێگیربوون و فرۆیدی تەمەن چوار ساڵە بەشی زۆری تەمەنی خۆی لەو شارەدا بەسەر دەبات، ساڵی (١٩٣٨)، نازییەکان نەمسا داگیر دەکەن و لەسەر ئەوەی جولەکەیە، زۆری بۆ دەهێنن، ئەویش بۆ خۆی و خێزانەکەیەوە ڕودەکاتە لەندەن و هەر لەوێش دەمرێت.

ئەوەی فرۆید کردی لە کاتی خۆیدا وەك شۆڕشێك وابوو، تەنانەت ئێستەیش بەشێوەیەکی بەرفراوان قابیلی قبووڵکردنە لەلایەن زۆربەی قوتابخانە دەروونییەکانەوە. ساڵی (١٨٩٦) فرۆید زاراوەی (سایکۆلۆژیای شیکاری) داهێنا، لە ماوەی ٤٠ ساڵی دواییشدا, هەموو هەوڵی خۆی خستەگەڕ بۆ گەشەپێدانی (بنەماکانی، ئامانجەکانی، تەکنیکەکانی، ڕێگەکانی چارەسەری سایکۆلۆژیای شیکاری). زۆربەی نووسینەکانی فرۆید و بیرکردنەوەکانی تایبەتە بە ژیانی عەقڵ و ڕاڤەکردنی خەون و تەکنیکی سایکۆلۆژیای شیکارکردن لەگەڵ هەندێ

بابەتی تردا.

سایکۆلۆژیای شیکاری بەردەوام بووە لە گەشەکردن و لە ساڵی ١٩٢٥ گەیشتە لووتکە و trووپکی گەشەکردن و بووە بەربڵاوترین بزووتنەوەی جیهانی و فرۆیدیش بووە کەسێکی ڕادیکاڵی بەهۆی کارەکانیەوە بە ماوەیەکی زۆر کەم بووە ناودارتین ڕابەری سایکۆلۆژیای شیکاری. پاش مەرگیشی فرۆید کەلەپوورێکی بێ هاوتای بۆ بەجێ هێشتووین تا ئێستەش کاریگەری بەردەوامی خۆی هەیە. بۆیە فرۆید پێی وایە سایکۆلۆژیای شیکاری کاریگەرترین میتۆدە بۆ بەدەستهێنانی زانیاری لەبارەی عەقڵی مرۆڤەوە. لە ڕێگەی سایکۆلۆژیای شیکارکردنەوەیە، کە نەخۆش ئەتوانێت خۆی ئازاد بکات لە ئاڵۆزییە عەقڵییەکان و ڕێگەی تریش بگرێتە بەر بۆ تێگەیشتن لە خۆی و ئەوانی تر.

بیرۆکەی فرۆید!

خاڵی دەستپێکردنی فرۆید وەک پزیشکێکی دەرونی لەوەوە دەستی پێ کرد، کە بۆی دەرکەوت ئەو کێشەو پەژارەو ناتەبایانەی لە ناخی نەخۆشەکاندا گینگڵ ئەدەن، کاریگەری سەرەکین لەسەرتێکچوونی ژیانی ئاسایان، فرۆید وای دانا هەر جۆرە نەخۆشیەکی دەرونی و نیشانەکانی بۆ پێ کرنەوەی ئارەزوی چەپێنراوی سەردەمی منالی ئەگەڕێتەوە، هەروەها پێی وابوو گرفتە دەرونیەکانی ئێستای مرۆڤە کامڵەکان ڕازیکردنی ئارەزوە ڕێ لێگیراوەکانی سەردەمی منالییە.

لە کۆتایدا دەبێین کۆلتورێک کە هێشتا فرۆیدی بە وردی نەناسیوە و پەرتووکەکانی وەرنەگێڕاوەو سەر قاڵی وتووێژی تێزەکانی نەبووە، ئەوا لە فەرهەنگ و کۆلتورێکی لەم چەشنەدا فرۆید دەتوانێت هەمیشە پرسیاری گرنگ و ئاستێکی فراوانی وتووێژبێت لەسەر مرۆڤ، خێزان، پەروەردە.

ئەم تێزە قسەیەش هەوڵدانێکە بۆ نزیکبونەوە لە ناسینی بیریارێک کە کەمترین شت لە بارەیەوە بڵێین ئەوەیە، کە یەکێکە لە بیریارە مەزنەکانی مۆدێرنە.

هەندێک لە وتەکانی سیگمۆند فرۆید دەربارەی دەروونی مرۆڤ :

١-خەمێکی نیشانەی لاوازی نییە بەڵکو ئاماژەیەکە ئەو کەسە دەیەوێت لە داهاتوو بەهێزتر بێت.

٢- بەر لەوەی بەخۆت بڵێیت کە خەمێکیت هەیە و کەسێکی لاوازیت،

سەیرێکی دەوروبەرت بکە لەوانەیە بەخەڵکانی گەمژە دەوردرابیت.

٣-خەڵک زۆر لەوە باشترن کەخۆیان پێی دەزانن و، ئەوەندە خراپیش نین کە باوە.

٤-ئەو قسانەی لەدەم دەردەچن راستیەکانن.

٥- واباشە زوو زوو سەیری گوێ بکەیت چونکە ئەوان خاوەنی هیچ کێشە ململانێیەکی دەروونی نین.

٦-خۆشبەختی شتێکە پەیوەندی بە سەردەمانی بەر لە مێژووەوە هەیە، هەر بۆیەش پارە و دەوڵەمەندی کەس خۆش بەخت ناکات چونکە پارە خەمی مرۆڤ نەبووە لەسەرەتاکانی مێژوو.

ناوی هەندێک لەکتێبەکانی کە وەرگێڕدراون بە کوردی :

١ – ئایندە و وەهم

٢ – ژیان و دەروونشیکاریم

٣ – لێکدانەوەی خەونەکان

٤ – ڕامان لە سەروەختەکانی جەنگ و مەرگ

٥ – موسا و یەکتاپەرستی

٦ – پێنج وانە لە دەروونشیکاریدا

٧ – تەوتەم و تابۆ

٨ – دەروونناسی گرووپ و شیکاری ئیگۆ

…

٭ wikipedia

٭ ئاشنابوون بە فرۆید

٭ دەروونشیکاری

سیمبول، زمان و تەکنیک لە ڕۆمانی "ڕۆژێک لەو ساڵانە هەڵدەگرم"… د. گۆران سەباح

بە بیست و دوو هەزار وشە، ڕۆمانـنوس ئارام محەمەد، ئازارەکانی چل ساڵی "سەفین سەلیم'مان بۆ دەگێڕێتەوە. ئازارەکانی سەفین مێژووی ئەزموونی کوردمان بیر دێنێتەوە؛ مێژووێک نەوەی نوێ نایزانێ و هی کۆنیش لە بیری چووە. وەک چۆن سەفین بە منداڵی قسە دەکات و لە بیری دەچێ، گەلی کوردیش خێرا دەربەدەری و نەهامەتی و دڕدۆنگی پێش ڕاپەڕین و دوای ڕەپەڕینی بیر چووەتەوە.

ئازارەکانی سەفین فێری دیوە زانستی و ئەفسانەییەکانی پێکەنین و گریانمان دەکەن، ئاشنامان دەکەنەوە بە پرسیاری بوون و مردن، وەڵامی سەتان پرسیار دەدەنەوە لەمەڕ شۆڕش و خەباتی کورد، گرنگترینیان، "کێ کردی و کێ خواردی؟"

سەفین و سەدای خوشکی دەبنە قوربانی خەبات و شۆڕش. سەلیمی باوکیان دەست لە خێزانی، بەتایبەتیش سەدا، هەڵدەگرێ تا خزمەتی شۆڕش بکات. سەدا دەست و قاچی نییە و بەس پێدەکەنێ. هەست و سۆز و بیرکردنەوەی سەدا بێ سەروبەر و کاڵفامن. ئەم کارەکتەرە سیمبولێکە لە پشتییەوە نوسەر پێمان دەڵێت زۆرینەی نەوەی دوای ڕاپەڕین، لە ڕووی بیرکردنەوە و هەستەوە، وەک "سەدا"ن.

سەلیم لە ئەرکێکی شۆڕشگێڕانەی ناو شاردا شەهید دەکرێت، ماڵی چەند جار تاڵان دەکرێت و دەسووتێنرێت. سەفین کەمێک هیوای بە ڕاپەڕین دەبێ، بەڵام هێندەی نابا خۆزگە بۆ سەردەمی پێش ڕاپەڕین دەخوازێت. کاربەدەستانی وڵات هەموو شتێک ئاودیو دەکەن، بەڵگەنامە و یادگارییەکانی خەباتیش دەسووتێنن.

سەفین دڵی خۆشە بەوەی بەرپرسێک "مۆزەخانەی شۆڕش" دەکاتەوە بۆ پاراستنی کەلوپەل و بەڵگەنامەکانی شۆڕش. بە خۆشباوەڕی خۆی شتەکانی باوکی پێشکێشی مۆزەخانەکە دەکات، بە پرینتەرەکەشەوە، ئەو پرینتەرەی سێ کەسی لەسەر دێتە کوشتن تا بگەیەنرێتە شاخ. بەرپرسەکە ئەوەی پارەی بکات ئاودیوی دەکات، ئەوەشی نایکات دەیسووتێنێ، دەستیش بەسەر باڵەخانەی مۆزەخانەکەدا دەگرێت.

بەری خەباتی باوکی، ئازارەکانی سەفین لە بەندیخانە و گەڕانەوەی لە پەتی سێدارە و مردنی دایکی و خوشکی جگەرەفرۆشتنە. بە بژێوی ڕۆژانە، کوڕی شەهید دەبێتە زێراب پاکەرەوە، کرێکار و کاسب، دایکیشی نانکەر. ئەوانەی ماڵیان سووتاند و باوکیان بە کوشتدا بەری شۆڕش دەخۆن.

نوسەر بە چڕی ڕووداوەکانی ژیانی سەفین لە ١٩٨٩-١٩٩٢ تۆمار دەکات. گەنجانی کورد، بە تایبەتی ئەوانەی لەو ساڵانە و بە دواوە لە دایەک بوونە، دەبێ بەلانی کەم سێ جار ئەم ڕۆمانە بخوێننەوە.

یەکەم جارە گەنجە-نوسەرێکی کورد بە زمانێکی سادە و دەوڵەمەند کاریگەری و دەرهاویشتەکانی ڕاپەڕین لە ڕۆمانێکدا تۆمار بکات. هەرچەندە جارجار دەمی ڕابردوو و ڕانەبردوو تێکەڵن، بەڵام بە گشتی بە کوردیەکی پوخت و سەلیقەیەکی ئەدەبی، نوسەر ڕۆشنبیرمان دەکات بە ئازارەکانی پێش و پاش ڕاپەڕین. سەفین بەهۆی ئازارەکانی شۆڕش و دوای شۆڕش داهاتووی دەفەوتێ، کۆڵ دەدات و هەموو تاقەتی لە جگەرەفرۆشتن بەبا دەدات.

زمانی ڕۆمانەکە سادەیە. خوێنەر دەتوانێ بەیەک دانیشتن هەمووی بخوێنێتەوە. فەلسەفەی زمان لە سادەییەکەی دایە، کەم ڕۆمانوس هەیە بتوانێ بەو زمانە بنووسێ. ئەوەی بە زمانێکی پڕ لە ئاڵۆز و گرێ دەنووسێ، بە متمانەیی و خەوشی زمانەکەی پێ دەشارێتەوە. داخ ئەوەیە لە فەزای ڕۆمانی کوردیدا چەند ئاڵۆز بنوسی ئەوەندە گرنگی. لای بژاردە و خوێنەری کورد گرنگی و باشی ڕۆمان لەوەیە کەس تێی نەگات. ڕۆمانوس، ئارام محمەد، گرێی ڕۆمانەکە هێدی هێدی دەکاتەوە بە ئەوەی زمانی وتار و پڕوپاگەندە بەکار بێنێت، ئەمەش جیای دەکاتەوە لە ڕۆمانەکانی تر.

“ڕۆژێک لەو ساڵانە هەڵدەگرم” سیمبولەکە بە شانازینەکردن بەو هەموو خەباتە. کوڕە شەهیدێک لەو هەموو ساڵە ڕۆژێک نییە شانازی پێوە بکات. لەوانەیە ژیانی سەفین و سەدا لەوپەڕی سادەیی و خۆشیدا بووایە، گەر باوکی هەر کوشنچی بووایە و تەداخولی سیاسەتی نەکردبا و بە کورد تەنەکەشابا. سەلیم لە نامەکانیدا زۆر شانازی بە کارەکانییەوە دەکات، لە مخابن سەردەمی دوای شۆڕشی نەبینی، چۆن ماڵباتەکەی دەکەونە دەستی چەتە و مافیاکان. بە لەوەش، شەهیدبوونی باوکی دەبێتە گرفت، لەبەر شانازیکردن بە خەباتی باوکی، ژیانی دەکەوێتە مەترسی و چەتەکان دەیانەوێ بیکوژن.

نوسەر لە ڕێگەی دیالۆگی درێژ، نامە و لەبەرخۆدووان ڕووداوەکان دەگێڕێتەوە. خۆ باشتر دەبوو گەر دەرەقەتی دیالۆگ هاتبا و کورتی بکردایەتەوە. هەروەها، نوسەر تەکنیکی ئەڵماسی بەکار هێناوە، واتە کۆتایی ڕۆمانەکە دەگێڕێتەوە سەرەتا. تەکنیکێکی باشە و لە بواری

نوسینی فیچەری ڕۆژنامەوانیدا بەکار دێ. هەروەها تەکنیکی چیڕۆک لە ناو چیڕۆکی بەکار هێناوە، ئەمەش کارەکە جوانتر دەکا. سەرەتای ڕۆمانەکە بە حیکایەتخوان دەست پێدەکا، دەیەوێ لە ڕێگەی چیڕۆکەوە ژیانی سەفین بگێڕێت، هەرنا، ئومێد و خۆشویستیی ژیانی بە بگێڕێنێتەوە. لە هەمان کاتدا، فیلمسازێکی بیانی دەیەوێ ڕووداوەکانی کوڕە شەهیدەکە لە دۆکیومێنتەریەک پێشانی دنیا بدات، بەڵام دەسەڵات ڕێگە نادات و بیانییەکە دەستگیر دەکەن، نەبادا شتیان لەسەر ئاشکرا بکات لە ڕێگەی چیڕۆکی ژیانی سەفین و سەلیمی باوکی.

لە کۆتایی ڕۆمانەکەدا، حیکایەتخوان بە چیڕۆک ژیانی سەفین ئاوەژوو دەکاتەوە و دەخۆشی دەکات. دەیەوێ لە ڕێگەی خەیاڵەوە تاکی سەقەتی کوردی، کە بەرهەمی ڕاپەڕینە، چاک بکاتەوە. چیڕۆکەکەی شەهرزاد باس لەوە دەکات سەفینی کوڕە شەهید خوێندن تەواو دەکات، سەدای خوشکی چاک دەبێتەوە و قاچی بۆ دروست دەکەن، ئەو ژیانە دەژین سەفین خەونی پێوە دەبینی. بەڵام کاربەدەستانی وڵات خەیاڵیشی پێ ڕەوا نابینن، وێڕای لەباربردنی خەونەکانی، خەیاڵیشی گەوج دەکەن.

”ڕۆژێک لەو ساڵانە هەڵدەگرم،” لە لایەن خانەی نوسیار لە سەرەتای ئەمساڵ (٢٠٢٠)دا چاپ و بڵاو کراوەتەوە. چوارەم ئەزموونی ئارام محەمەدە. تا ڕۆمانەکانی تری نوسەر نەخوێنییەوە (سەمای سەبوون، خەوتوو، مەرگی مێژوونووس)، نازانی نوسەر چەندە پەرەی بە بوار و تەکنیکی نوسیندا داوە.

گۆران سەباح دکتۆرای لە بواری ڕۆژنامەوانی و نوسیندا هەیە لە زانکۆی کانزەس لە ئەمریکا. سێ ڕۆمانی *(شاخوێنبەری سەرکردە، ترس و ڕق، دووی سوور) بە ئینگلیزی و کوردی چاپ کراوە. سکۆلەری فوڵبڕایتەرە، هەڵگری خەڵاتی باب سیگمان و کاڵدەر پیکەتی ئەمریکییە لە بواری ڕۆژنامەوانی و نوسیندا.